Миллий Тикланиш

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси | 1995 йил, 12 декабр | 27- сон

ИЧКИ ИМКОНИЯТЛАР

Америка Қўшма Штатлари Президенти Билл Клинтоннинг яқинда Ўзбекистон Президенти Ислом Каримовга йўллаган мактубида Америка бизнесида Ўзбекистон имкониятларини аслида қандай бўлса шундай ўрганиш истаги пайдо бўлгани ҳақида сўз боради. Ички имкониятларни ҳар томонлама ўрганиш, мамлакат ва унинг халқи куч-қудратини чамалаш, келажакда турли иқтисодий, савдо-сотиқ муносабатлари ўзаро фойдали йўллардан бориб ривожланиши учун илмий аниқ прогнозлар қилиш бизнес учун сув ва ҳаводай зарур. Ҳақиқий бизнес фойда бериб фойда олади. Фойда олишни қисқа ўткинчи муддатга эмас, узоқ муддатга кўзлайди. У албатта таваккал ҳам қилади. Лекин таваккали қимордаги таваккалчилик эмас. Ҳақиқий бизнеснинг таваккали албатта илмий ишланган асосларга эга бўлади. Кўр-кўрона таваккал билан бизнес дунёда ҳеч иш қилолмаган бўларди.

Ўзбекистон Президенти Германияда сафарда бўлган чоғида ҳам бизнес доиралари «ички имкониятлар» деган тушунчани тез-тез тилга олиб турдилар. Германиянинг энг йирик ишбилармонлари, қудратли компанияларининг раҳбарлари ҳам Ўзбекистоннинг ички имкониятларини ўрганиш ва шу асосда бир қарорга келиш истагини изҳор қилдилар. Ички имкониятларни ўрганиш — Ўзбекистон бозорини ўрганиш ва шу билан бирга мамлакатнинг қурбини аниқлаш дегани экан. Бизнес бозор имкониятларини равшан тасаввур қилмай туриб маблағ сарфламайди. Маблағига маблағ қўшилишига кўзи етса маблағ тўкади.

Ички имкониятлар деган тушунча бозор билангина чекланмайди. У мамлакатнинг турли захиралари ва хусусан, меҳнат кучларининг малака, салоҳият ва қобилиятларини ҳам ўз ичига қамраб олади. Ўзбекистон Президенти яқинда Андижонда бўлганида ўзбек ишчи-хизматчилари, техник ходимларининг янги юксак технологияларни қандай ўзлаштираётганликлари ҳақида қизиққани бежиз эмас. Янги саноат технологияларини кенг миқёсда ўрганиб, эгаллаб олиш жуда катта унум келтиради. Ҳозирги замонда халқнинг қурбатини кўтарадиган, миллатнинг яшаш қобилиятини зўрайтирадиган нарса худди мана шу — технологияларга юксалган малака ҳосил қилиш билан белгиланади. Ўзбек ишчиси, инженери, техник ходимларининг иши, маҳсулоти, айтайлик, немис ёки инглиз ишчиси ва инженерининг маҳсулоти билан рақобат қиладиган даражага етганда, ижтимоий кўтарилиш ва завол билмас юксалиш ўшанда бошланади.

Қобилиятсиз халқ бўлмайди. Фақат чархланган ва чархланмаган қобилиятлар, сайқалланган ва сайқалланмаган салоҳиятлар бўлиши мумкин.

Турли тарихий шароитларга кўра халқимизнинг техник ва технологик қобилиятларининг маълум бир қирралари чархланмай, сайқал топмай ётди. Техника дейилганда албатта четка мамлакатлардан келтириладиган, англаш қийин бўлган нарсалар мажмуаси тушунилди. Халқ ва миллатнинг қобилиятларини чархлайдиган ўрта ва кичик корхоналар тизимлари тараққий қилмади. Халқ ўртасида ривожланган техник малака ҳосил бўлмади. Ҳосил бўлгани эса бутун халқни кўтариш, қаддини тиклаш, миллий равнақ учун кифоя қилмади. Техник ва технологик қурбатлар ҳосил бўлмагач, халқнинг асосий қисми оз нарсаларга «қаноат» қилиб ўтиришга кўникиб қолди. Бугун мамлакат Президенти бутун кучларни ўрта ва кичик корхоналар яратишга тинимсиз чақираётгани бежиз эмас.

Жуда қадим замонларда бир Чин донишманди ҳар куни денгизда чўмилар экан. У денгизда қулоч отиб сузганда атрофида минглаб оқ чарлоқларнинг галалари бирга сузишар, у қайға бошласа, шу томонга боришар экан. Ҳамма бунга ҳавас қилар экан. Бир куни донишманднинг қари отаси: сенинг қошингга оқ чарлоқлар кўп учиб келармиш. Менга бировини тутиб берсанг-чи, ўйнагим келяпти, деб ўғлидан илтимос қилибди.

Ўғли эртасига денгизга келиб чўмилибди. Лекин оқ чарлоқлар унинг яқинига ҳам йўлашмабди. Фақат унинг тепасида айланиб, ҳеч пастга тушишмабди.

Кўринг, табиатда ҳам ишлар ниятларга кўра бўлар экан. Оқ чарлоқлар отанинг сўзини эшитиб қолдилармикин ёки донишманд ўғилнинг нияти бошқача бўлиб қолганлигини сезишдимикин? Қандай бўлмасин, ният ўзгарганлиги қушларга маълум бўлди. Улар энди донишмандга эҳтиёткорлик билан қарайдилар.

Ўзбекистон ҳозир ана шу донишмандга ўхшайди. Фақат сўзимиз тоза, ниятимиз тоза, қўлимиз тоза ва ниҳоят шулар воситасида юзага келадиган маҳсулотимиз тоза бўлса бас. Оқ чарлоқлар ҳеч қачон бизни тарк этмагай. Ўзбекистонга келаётган бизнесменлар, сиёсатдонлар, турли соҳаларнинг олий малакали олимлари ва мутахассислари ана шу оқ чарлоқлардай. Улар ниятимизга қараб биз билан денгизга кирадилар.

Биздан ҳозир кўп нарсалар талаб қилинади. Лекин асосийси: ўрганишга, ўзлаштиришга, маҳорат касб этишга муҳаббатимиз ва завқ-шавқимиз билан ишонч қозонайлик. Куни кеча Президент «халқ танлаган йўлига иймон келтирди», деди. Иймон келтирмоқ — ўз наздида ҳам, ўзгалар наздида ҳам, Худо наздида ҳам ишонч қозонмоқдир. Ишонч — ички чексиз имкониятлар очилмоғига калитдир.

МУҲАРРИР

БАТИСТ — ҲАР БИР ХОНАДОНГА КЕРАК

Наманган «ХОНАТЛАС» ҳиссадорлик жамияти корхоналари бизни батистга сероб қилмоқчи

Авваллари Наманган аврли тўқималар корхонасида пилладан атлас ва беқасам тўқиларди. Бу маҳсулотлар энди омборларда йиғилиб қолди. Бунинг устига пилланинг таннархи ортди. Корхона маҳсулотлари сотилмай ётибди. Ярим йилдан бери ишчиларга маош тўлаш қийинлашди.

Хўш, нима қилмоқ керак? Корхона раҳбарлари, муҳандис-техник ходимлар сунъий газламалар ўрнига табиий хом ашёдан маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйсак қандай бўларкин, дейишди. Хусусан, пахтадан ип йигирила бошлади. Ундан кўйлакбоп, фуфайка, матрас ҳамда костюмбоп сурп газламалар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди. Пахта ипидан чопонлик, кўрпачалик, беқасамлар, ишчи коржомаси учун материаллар ишлаб чиқариш кенгайди.

Ҳаммадан ҳам, ҳар бир оилага керак бўладиган батист газламаси чиқариш йўлга қўйилганлиги яхши бўлди, — дейди истеъдодли бош муҳандис Абдулхай Қаҳҳоров, — батистга ва бошқа газламаларга гул босиш учун Қирғизистон Республикасининг Ўш вилоятидаги «Оқжибек» шойи тўқиш акциядорлик жамияти билан ҳамкорлик қилаяпмиз.

Бугун корхонада 2500 дан ортиқ тўқимачилар меҳнат қилаяпти. Ҳар сменада 6 тонна пилла, 5 тонна пахта қайта ишланмоқда. Маҳсулотлар Ўзбекистоннинг турли шаҳарларида очилган 20 та хос дўконларда сотилмоқда.

Келажакда Олмония билан ҳамкорликда матоларга гул босиш фабрикаси қурилади. «Принц-атлас» номи билан аталувчи қўшма корхона лойиҳалари тайёрланаётир. Яқин ойларда бир йилда 80 млн. метр газламага гул босиш имкони туғилади.

— Иқтисодий ислоҳотлар ҳар бир корхона ходими учун синовдир, деганда ҳиссадорлик жамиятининг раиси Ҳакимжон Халилов ўн чандон ҳақ. — Чунки раҳбар иқтисодиёт илмини, бозор муносабатларини етук менежердек билмаса, ишлаши қийин бўлади. Ҳаёт тўхтаб турмайди. Ортиқча ишчи кучларини қисман қисқартиришга тўғри келди. Бироқ янги иш жойларини ташкил этишда ҳам бирмунча муваффақиятларимиз бор.

Турғунпўлат СУЛАЙМОНОВ

АНРИ МАТИСНИНГ УКАСИ ОРТИҚАЛИ

Куни кеча Бош қонунимиз байрами арафасида Республика Маърифат ва маънавият марказида рассом Ортиқали Қозоқовнинг суратлар кўргазмаси, янги чиққан асарлар албомининг тақдимномаси бўлиб ўтди. Наманганнинг Санг қишлоғидан чиққан йигитнинг шунчалар ранглар дунёсига эга эканлиги ростдан ҳам одамни ҳайратга солади. Ортиқжоннинг кўп кўргазмалари бўлган. Унинг асарларига бир кўзи тушган одамнинг юраги жиз этмай ҳеч иложи йўқ.

Мана, ёзувчи, журналист Ашурали Жўраев, «Азиз» фирмаси президенти Шамсиддин Хўжаев ва «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни ҳамкорликда Ортиқжоннинг ажойиб албомини чиқаришди. Бу албомни ошиқона деб аташ мумкин. Ортиқжоннинг ватанга, унинг рангларига ва юртдошларига муҳаббати бунда минг бир рангларга товланиб, чулғаниб намоён бўлгандир.

Ортиқжоннинг суратларини соатлаб томоша қилиш мумкин. Соатлаб ва ҳатто йиллаб томоша қилсангиз ҳам, уларнинг сирлари ҳеч тугамайдигандек туюлади. Дилингизга қувонч сел бўлиб оқади.

Ортиқжоннинг асарлари улуғ француз импрессионист рассомлари асарларидаги ранглар пўртаналарини ёдга солади. Лекин уларни такрорламайди. Балки миллий заминда ривожлантиради. Шунинг учун биз уни буюк Матиснинг укаси дегимиз келди.

Ортиқжон ва унинг тенгдошлари учун яна бир хос нарса — улар истиқлол рассомларидир. Истиқлол ва эрк уларга олам эшикларини очди. Истеъдодларини парвозга ундади.

Парвозингиз бардавом бўлсин, йигит!

«МТ»

ФАЛСАФИЙ ГУРУНГ

МИЛЛАТМИ ЁКИ СИНФ?

Инсоният ўз тараққиётининг ҳар палласида жамият ривожланишини таъмин этувчи янги кучлар, янги ижтимоий ва сиёсий омиллар топган. Бу жиҳатдан бизнинг XX асримиз алоҳида ўрин тутади десак, янглишмасмиз. XIX асрнинг ўртасига келиб, инсоният ўз тараққиётида ўта мушкул ва чигал муаммолар, ниҳоятда чалкаш зиддиятлар гирдобига кириб қолди. Олам, бир томондан, бир-бирига қарама-қарши турган икки ижтимоий синфга бўлинди ва бу қарама-қаршилик йил сайин кескинлашиб бориши очиқ-ойдин кўриниб турди. Иккинчи томондан эса, Ер курраси жўғрофий жиҳатдан ҳам хилоф, бир-бирини инкор этадиган икки қисмга ажралиб мустамлакачи давлатлар ва мустамлака бўлиб, забт этилган мамлакатлардан иборат бўлиб қолди.

Жаҳонда ижтимоий тараққиёт тамойили ўша даврда шундай эдики, бу икки гуруҳдан иборат зиддиятлар ҳукмрон тузумнинг моҳияти билан боғлиқ бўлиб кўринар эди. Шундай оғир вазиятда боши берк кўчага кириб қолган инсониятга Карл Маркс ва Фридрих Энгелс йўл кўрсатмоқчи бўлдилар. Уларнинг таълимоти бўйича, жамиятда сони ва салмоғи ўсиб бораётган ишчилар синфи бутун дунё бўйлаб бирлашиб, зулм, адолатсизлик ва тенгсизлик жамиятини барбод қилиши лозим эди, унинг ўрнига эзилганларнинг барча орзуларини ушайдиган, зулмсиз, адолатли давлат бунёд этиши керак эди. Демак, ишчилар ҳал қилувчи синф дейилди.

Юз йилдан ошиқ давом этган тарихий давр ичида бу таълимот жаҳон бўйлаб ғолибона ёйилди, бу таълимотни жаҳоннинг 3\1 қисмини ташкил қилувчи давлатлар ижрога қабул қилдилар. Лекин, XX асрнинг охирги чораги бўсағасида Маркс ва Энгелснинг социализм ва ишчи синфи ҳақидаги таълимоти хато ҳамда истиқболсиз эканлиги жаҳон тараққиёти амалиётида тасдиқ бўлди.

Коммунистик таълимот шунинг учун ҳам тарих саҳнасидан тушиб кетдики, у ўзи табиат ва жамият доимий ривожланишда деб ўргатган ҳолда, сармоядорлар тузумини ва ишчилар синфини бу умумий қонундан чиқариб, ўзгармас деб қаради ва талқин қилди. Ҳолбуки, «Коммунистик партия манифести» босилиб чиққандан кейин ўтган деярли бир ярим аср ичида Маркс-Энгелс шафқатсиз танқид қилган жамият тубдан ўзгариб кетди. Биз шу давр ичида «Йўқолсин бойлар!» деган шиорни амалга ошириш билан овора бўлган бўлсак, Ғарбда «Йўқолсин камбағал ва қашшоқлар!»ни маъқул кўрдилар ва бу борада илғор техника, янги технология ёрдами билан жиддий ютуқларни қўлга киритдилар, тараққиёт манбаини топдилар.

Маркс ва Энгелс даврида техника ва технология шу даражада эдики, ҳақиқатда ҳам ишчилар синфи жамиятдаги энг йирик, энг уюшган ва энг жиддий курашларга тайёр синф бўлиб кўринарди. Илмий-техника ривожи, фан ва технологиянинг узлуксиз такомиллашуви натижасида кейинги ўттиз-қирқ йил ичида саноатда, қишлоқ хўжалиги ва бошқа соҳаларда вазият тубдан ўзгарди, йил сайин ишчилар синфининг жамиятдаги сони ва салмоғи камайиб бораверди ва бормоқда. Уларнинг ўрнини автомат ва яримавтомат машиналар, қурилмалар, компютерлар, электрон ҳисобловчи мосламалар ва бошқалар кенг равишда эгаллай бошладилар. Илғор мамлакатларда автоматлаштириш сабабли ишсиз қолган ишчилар ва мутахассисларни давлат аҳолига хизмат кўрсатиш соҳасига йўналтира бошлади. Масалан, Голландияда ишга яроқли аҳолининг деярли етмиш фоизи аҳолига хизмат кўрсатиш ишлари билан банд.

Давоми учинчи бетда

НОНИМИЗ БУТ БЎЛАДИ

Уруғчилик халқаро кенгашида

Дунёда умумжаҳон муаммоларини ечиш учун бир неча халқаро ташкилотлар тузилган. ФАО ташкилоти ҳам ер юзида аҳолини озиқ-овқат билан таъминлашни режалаштириш мақсадида тузилган бўлиб, бир неча йиллардан буён илмий-амалий иш олиб бормоқда. Ҳозирги кунда ФАОнинг 16 та бўлими мавжуд. Уларнинг ҳар бири қишлоқ хўжалигининг маълум бир соҳалари-ғалла, чорва, маккажўхори, шоли каби экинлар етиштириш суратини кўтариш борасида изланишлар олиб боради.

ФАОнинг ана шундай тармоқларидан бири — ғаллачиликни ривожлантириш бўйича фаолият кўрсатаётган Суриядаги «ИКАРДА» бўлими Марказий ва Ғарбий Осиё давлатларининг қурғоқчил ҳудудларида ғалла етиштиришни йўлга қўйиш масаласида уюштирган анжумани 5-9 декабр кунлари пойтахтимизда бўлиб ўтди.

Анжуманда дунё олимларидан «ИКАРДА» илмий марказининг бош директори, профессор, доктор Адел Эманд Тавфиқ Эл Белтаги, Германия техника марказидан доктор Иохим Валик ва Уте Хейнбуш. Усимликлар генетикаси асослари халқаро институтидан доктор Ёвуз Адхам, «СИММИТ» илмий марказидан профессор С. Бенивал ва бошқа халқаро ташкилотларнинг 15 вакили, қўшни мамлакатлар қишлоқ хўжалик академияси перзидентлари: Қозоғистондан академик Ғани Калиев, Тожикистондан академик Бобо Сангиев, Туркманистондан академик Ражаб Байрамов, Арманистондан академик Сергей Казарян, Грузиядан академик Валериан Метревели, Қирғизистондан Жиянбек Батиканов, Озарбойжондан Халил Мустафоев каби кўплаб йирик олимлар иштирок этдилар.

Анжуман қатнашчиси, Марказий Осиёда ягона Ғаллаорол ғаллачилик институтининг директори Қурбон Эшмирзаев юртимизда ўтаётган бу анжуманнинг аҳамияти ҳақида шундай деди:

— Республикамизда ғалла мустақиллигига эришиш йўлида олиб борилаётган изланишлар даврида бундай анжуманнинг Тошкентда бўлиб ўтиши ғоятда аҳамиятлидир. Бу борада дунё олимларининг эришган ютуқлари анжуманда муҳокама қилинди. Янги яратилган буғдой навларига шундай талаблар мавжудки, улар қурғоқчиликка, иссиққа чидамли, дашт жойларда шамолда синмайдиган, ҳар хил касалликлар таъсир этмайдиган бўлиши зарур.

Қурилаётган намуналар бизнинг юртимизда ҳам синалади, натижалар маъқул топилса, кўпайтирилади.

— Юртимизда ғаллачилик соҳасидаги муаммолар нималардан иборат?

— Яратилган янги навлардан Ўзбекистон ҳудудида ҳосил олишда баъзи муаммолар туғилади. Албатта, янги навларни ҳар томонлама текшириш, кўпайтириш, замонавий техника асосида экиб-йиғиштириб олишнинг ўзига яраша турли масалалари мавжуд.

Бу масалалар Президентимиз Ислом Каримовнинг диққат эътиборида турибди. Бундай эътибор чиқарилган зарур қарорлар билан бирга амалий ишда ҳам ўз аксини топган. Бир мисол. 1991 йилда ғаллазорлар майдони 195 минг гектарни ташкил этган бўлса, 1996 йилда бу кўрсаткични 1 млн. 200 минг гектарга етказиш мўлжалланмоқда. Бошқача айтганда, 1996 йилда Ўзбекистон ғалла мустақиллигига ва ҳатто четга маълум миқдорда дон чиқаришга эришади.

Б. ПИРНАФАСОВ

«Миллий тикланиш»га ОБУНА ДАВОМ ЭТЯПТИ

Бу сизнинг янги газетангиз, миллий ҳаёт, миллий тарраққиёт, маданий, маърифий, маънавий гўзаллик, сиёсий баркамолликка интилиш газетаси!

ОБУНА НАРХИ

Республика вилоятларида ва Қорақалпоғистонда Якка тартибдаги обуначилар учун:

нашр индекси — 64618

6 ойга — 132 сўм 90 тийин

12 ойга — 265 сўм 80 тийин

Ташкилотлар учун:

нашр индекси — 64619

6 ойга — 159 сўм .

12 ойга — 318 сўм .

ТОШКЕНТ ШАҲРИДА

Якка тартибдаги обуначилар учун уйга етказиб берилган ҳолларда:

6 ойга — 104 сўм

12 ойга — 208 сўм

Ташкилотлар учун:

6 ойга — 165 сўм

12 ойга — 318 сўм

НАФИС МАЖЛИСЛАР

ЯХШИ ИНСОНЛАР СОҒИНЧИ

Бизнинг маҳалламиз Амонуллохон маҳалласининг шимоли-ғарбида эди, оралиғи тахминан бир чақиримча. Уқиган мактабларимиз бошқа, бинобарин ёшликдаги ўртоқларимиз доираси ҳам бошқа эди. Улар 1941 йили 30-сон мактабда 10-синфни битиришганда мен 11-мактабда энди 7-синфни тугатган эдим.

Урушдан кейинги дастлабки йиллари Андижондаги собиқ «Шаҳло» гузарининг чап биқинида республика Уйғур театри очилиб, унинг қошидаги уйғурлар чойхонасига бизлар, эндигина улфатчиликка ўрганган йигитчалар чиқиб турар эдик. Гоҳида домла Маҳ- журий, шоирлар Абдуваҳҳоб Сайфий, Имодиддин Улфат, Абдул Аҳад Анисий, санъаткор Қосимжон Охуновларни кўриб қолардим.

1946 йилнинг кеч кузи бўлса керак, бир куни шу гуруҳ билан Собир Абдулло ва ёш йигит Амонуллохон ҳам бирга чойхонага кириб қолишди. Амонулло ёш бўлса ҳам, новча, кўзга тезроқ ташланар эди. Одамлар орасида ийманиш билан бирга ҳурмат аралаш озроқ безовталаниш сезилди. Утирганлар ичида «Тўрам қамоқдан чиқибдилар» — деган шивир-шивир гап оралади. Кейин билсам, уруш йиллари Валихон тўрам икки йил қамоқхонада ётиб чиққан экан.

Шундан сўнг мен Амонуллохонни саккиз йил йўқотиб қўйдим: 1942 йили САГУга ўқишга кетиб, уни битиргач, аспирантурани биринчи йили — 1953 йили ёзда Андижонда астойдил танишдик. Маълум бўлишича, у кишини «туразода, унинг устига қамалган» деб ҳеч жойда ишга олишмаган. Шу йили шаҳар бухгалтерлар мактабининг директори, ажойиб инсон Ҳамзахон Юсупов одамгарчилик кўрсатиб, математика ўқитувчиси қилиб ишга олган (Турам мактабидаёқ математик бўлиб шаклланган экан).

Амонуллохон нозик қоматли, уз уйчан, қийиқ кўзли, киприклари узун-узун, буғдойранг йигит эди. У одамга, дўстларга доимо уйчан боқар эди. Суҳбат чоғида у сизга тикилиб туриб, «Биласизми, нима демоқчиман» — дегандек ярим дақиқача ўйлаб, турар эди-да, туйқусдан суҳбат мавзуини ўзгартириб юборар эди.

Бир куни Амонуллохоннинг китоблари орасидан Навоийнинг «Муҳокаматул-луғатайн» асарини олиб варақладим-да бир қанча туркий сўзларнинг маъносини сўрадим. Биз архаик деб атайдиган тахминан 30 — 40 та туркий сўзлар маъносини тушунтириб берди. Ушанда Амонуллохоннинг тил бобидаги билимига ҳам қойил қолдим.

Амонуллохоннинг Андижондаги шоир устозлари — Маҳжурий, Абдул Аҳад Анисий, Имодиддин Улфат, Абдулҳамид Хуррам, Абдуваҳҳоб Сайфий, шунингдек, атоқли адиблар — Ғафур Ғулом, Зокиржон Ҳабибий, Собир Абдулло, Мирзоабдуллоҳ Боқий ва бошқалар унинг шеърий машқлари билан таниш эдилар. Дастлабки шеърларини ўқишганларидаёқ Амонуллога: «Сен шоирсан» дейишган. Аммо у ёш бўлса ҳам камтарлигидан, қолаверса, шеъриятга баланд ихлоси туфайли бўлса керак, узоқ вақт шоирлигини билдирмай юрган. Бироқ ҳаётга, табиатга, гўзалликка меҳр-муҳаббати шундай кучли, эҳтиросли эдики, холисона шахсий суҳбатлардан ҳам ишқ-муҳаббат оҳанги алоҳида уфуриб турар эди. Дарҳақиқат, инсон учун ишқдан яқин мавзу борми? Ишқ вужудимизнинг маънавий раҳнамоси-ку. Ишқ туғён урганда инсон ўзининг барча камолот белгиларини кашф этади. Ишқ Амонуллонинг қалб гулшанида эрта ўсган, кейинчалик бутун борлиғини қамраб олган эди. Менинг шахсан кузатишимча, Амонуллохон кўпроқ Фузулийга эргашарди.

Амонуллохоннинг «Боқир» тахаллусини қачон олгани ҳам кўпчиликка маълум эмас. Биладиган озчилик эса оламдан ўтиб кетдилар. Аммо шу нарса аниқки, 1946-47 йилларда Андижонга кўп келиб турадиган Ғафур Ғулом ёш Амонуллонинг ижод ниҳоллари билан таниш бўлган. Ғафур ака келди дегунча, андижонлик шоирлар Абдул Аҳад Анисий, Имодиддин Улфат, Сайфий, Абдулҳамид Доғий, ёш Амонуллохон ва Аҳмад рафиқ Қамбаров, шунингдек, мухлислар Солижон оқсоқол, Солижон қори, Маҳмуджон Қодиров, Пахтабоддан мулла Муҳаммаджон ака, Саид Эшон акалар кутиб олишарди ва нафис мажлислар бошланарди. Суҳбатлар кулминация шоир Абдулҳамид Доғий хужрасида ўтарди. (Ушбу хужра Собир Абдуллонинг опасининг ҳовлисида бўлиб, ҳозирги тиббиёт институтининг пурпасида эди).

Амонуллохон Боқир ижоди мумтоз шеъриятимизга ҳамоҳангдир. Бунга далил шуки, у Фарғона педагогика институтида ўқиб юрганидаёқ (1950-йиллар) Фузулийнинг:

«Ул паривашким, малоҳат мулкининг султонидир,
Амр онинг амридир, фармон онинг фармонидир» —

радифли ғазалига қуйидагича бошланган назира қилган эди:

«Ул гўзалким, ҳукми фар, монининг эл қурбонидир:
Ҳукм онинг ҳукмидир фармон онинг фармонидир».

Ушбу ғазал кейинча Ғафур Ғулом қулоғига етиб, муаллиф у кишидан кўп мақтовлар эшитган.

Имодиддин Улфат, Анисий, Боқир ҳаммалари, Тўхтасин Жалолов тўғри таъкидлаганидек, «шеъриятда аруз вазнининг намояндаларидир... лекин нашр эттиришга эътибор бермайдилар. Улар гўё ўзлари учун, ўз ёру дўстлари учун ёзадилар. Энг гўзал шеърлари улфатлар орасида ўқилиб, ҳаммага манзур бўлган тақдирда, шаҳардаги ҳофизлар репертуаридан жой олади, куйга тушиб, тўй-томошаларда халқимизга завқ-шавқ бағишлайди». (Тўхтасин Жалолов. «Ўзбек шоирлари», Тошкент, 1970, 336-бет).

1960 йилларнинг ўрталаридан Боқир ҳазрат Навоийнинг «этакларини» маҳкам ушлади ва унинг шеърият уммонига шўнғиб кетди.

Навоийни чуқур ўрганиш жараёнида шоир ижодида муҳим ўрин тутган иккита масалани астойдил тадқиқ қилди. Унинг бири — Навоийнинг мусиқага муносабати, иккинчиси — Навоий шеъриятида гул таърифи.

Тадқиқотчи Боқирнинг фикрича, Навоий буюк шоир бўлиш билан бирга, етук мусиқашунос олим, сермаҳсул бастакор, ҳассос созанда ва хонанда бўлганлар.

Дутор, танбур, гижжак, най, уд, чанг, рубоб, қонун, қўбуз, чағона, руд, даф, наққора, сурнай, карнай каби халқ чолғу асбобларининг номлари Навоий асарларида келтирилганини кўпчилик ўқувчи фақат Боқир тадқиқотидан билиб олиши мумкин. Бунинг исботи учун мусиқа илмининг ривожи ва мусиқага Навоийнинг муносабати масаласига Боқирнинг чуқур билими ва эҳтироси алоҳида диққатга сазовордир.

Қуйидаги тарихий ҳақиқат ҳам унинг нуқтадон тадқиқотчи бўлгани туфайли кенг китобхонлар оммасига маълум бўлди: машҳур нағорачи Мавлоно Ҳусайн Хиравий Андижонда 18 йил меҳтарлик қилган (XV аср охири, XVI аср бошлари). Унинг шогирди Дарвеш Али Мақсуд Андижонийдан ривоят қилинишича, Заҳириддин Муҳаммад Бобур шайбонийлар зарбасига учрагач, Андижондан чиқиб кетишда бастакорлар ҳузин куйлар яратган. Бу куйлар замонлар ўтиши билан «Чорғоҳ», «Дугоҳ» каби мумтоз куйларнинг қисмларига сингиб кетган.

Ҳа, Боқир шоирлигидан ташқари, фозил олим ҳам эди. Унинг иккинчи тадқиқот мавзуи — Навоий ғазалларида гул мажозидир. Бизнингча, Боқирга қадар ҳеч бир навоийшунос улуғ шоир ижодидаги гул мавзуини махсус тадқиқ қилган эмас. Боқир Навоий ғазалларини чинчковлик билан мутолаа қилиб, шоир ишлатган турли гуллар номини аниқлаб чиққан. Мана улар: наргис, нилуфар, насрин, настарин, савсан, райҳон, хино, занбак, лола, садбарг, раъно, ҳазоргунча, заъфар, суман ва ҳ.к. Навоий ғазалларида учрайдиган хушбўй ва гўзал гиёҳлардан сунбул, ишқипечон, манзарали дарахтлардан сарв, ар-ар, арғувон, шамшод кабиларнинг бадиий маъноларини Боқир текширишларидан билиш мумкин. Масалан, гулларнинг дардларга шифолигини ифода қилувчи, гуллардаги ранглар жилосига бағишланган, гуллар орқали маҳбуба, маъшуқа сиймосини ифодалаган, гуллар тимсолида муҳаббат можаролари акс этган, ниҳоят, гул ва замон муаммоси масалаларини ифодаловчи ғазалларни махсус таҳлил қилган. Унинг навоийшуносликка доир тадқиқотлари Ғафур Ғулом номидаги нашриётда 1985 йили чоп этилган «Ғазал нафосати» номли китобида ифодасини топган.

Зукко олим, нозиктаъб шоир Амонуллохон Андижонда Бобур номидаги адабиёт музейини ташкил этиш борасида иқтидорли ташкилотчи эканлигини намоён этди. Қисқа вақт ичида, музейнинг асосини ташкил этувчи нодир қўлёзмалар, рисолалар туплади ва мунтазам равишда музейни бойитиб борди. Бу ерда баҳоли қудрат тадқиқот ишларига раҳбарлик қилиб, Андижон адабий муҳитига оид маълумотларни бир тартибга, тизимга келтиришга муваффақ бўлди.

Биз Амонуллохонни шоир сифатида кўпроқ билар эдик, аммо унинг шогирдлари Маҳкам Андижоний ва Урфон Отажон айтишича, Боқир тарихий мавзуларда латиф хикоялар ҳам ёзган экан. Унинг «Шарқ машъали» журналида чоп этилган, Навоий ҳаётига оид «Дафъи хумор» номли хикояси ўз латофати ва назокати билан ўқувчига завқ бахш этади.

Амонуллохон — Боқирдан анчагина бадиий ва илмий мерос қолган. Шоир томонидан ўз вақтида тартибга келтирилиб қўйилган бу асарлар Андижондаги Бобур музейида кўз қорачиғидай сақланмоқда.

Амонуллохон — Боқир меҳмондуст, одамшаванда бўлиш билан бирга ажойиб суҳбатдош, меҳрибон дўст эди. Тошкентдан Ғафур Ғулом, Ҳабибий, Собир Абдулло, Самарқанддан Воҳид Абдулло, Бойсундан Валихўжаев, Қўқондан — Ибодилло Раҳматуллаев, Чархий каби устозлар Андижонга йўллари тушса, албатта Боқир билан учрашар ва адабиётчилар даврасида ажойиб суҳбатлар қурар эдилар. Боқир ҳофизаси кучли, ҳаётга шайдо инсон эди. Шу билан бирга ўта қаноатли, ҳар қандай одамнинг гапини сабр-тоқат билан тинглар, сўнг ўз фикрини айтар, маслаҳат берар эди. Кўплаб кишилар холис маслаҳат ёки ёрдам сўраб Амонуллохонга мурожаат қилар эдилар ва ҳеч ким ноумид қайтмас эди. Ғафур Ғулом асарларининг 10 жилдида шоирнинг Амонуллохонга ёзган хатларидан иккитаси босилган. 1961 йил декабр ойида ёзилган хатда бундай дейилган:

«Биродарим Амонулло!... Андижонлик бир маҳбусдан илтимоснома олган эдим... Сизга юбордим. Урганиб, менга маълум қилсангиз. Балки маҳаллий ҳукумат арбоблари билан ҳал бўладиган ишдур. Ҳар ҳолда бир маҳкум мурожаати жавобсиз қолмас. Ғафур Ғулом» 28.12.61 йил (Асарлар, 10-жилд, 115-бет).

Амонуллохон хатни олгач, мазмуни билан обдан танишиб, маҳаллий ташкилотларга борган ва маҳбус илтимоси билан махсус шуғуллангани каминанинг ёдида.

Боқир ҳаёт бўлганида шу йил декабр ойида 70 ёшга тўлар эди. Яқинда Андижон адабиёт аҳли ва зиёлилар Бобур адабиёт музейида Боқирнинг хотира кечасини ўтказди. Кечада олимлар, шоирлар, санъаткорлар, дўст-биродарлар қаламкашни самимий сўзлар билан ёдга олдилар.

Сайфиддин ЖАЛИЛ

ВАТАНГА ФИДОЙИЛАР КЕРАК

АНОРЗОРЛАР МАЛИКАСИ ЁКИ МАСТУРА БОНУ

Анорзорларни опичлаган қирлар кузнинг майин офтобида ғоят чиройли кўринади. Юки енгиллаган анор дарахтлари барглари ялтиллаб, дуварак мевалари ерга сочилган чўғдай қизариб ётади. Сичқон қулоғидай нозик анор барглари, нафис навдалари гўзал.

Бола-бақра куймалашиб, қолган-қутган ҳосилни териб юришади. Тракторлар шай турибди. Бугун-эрта анорлар қиш уйқусига — тупроқ кўрпасига киради. Кўтарма бетон ариқларда сув шариллаб оқиб ётади. Бу зирвали қирларда кўчат ундириб, ҳосилга киритиш, мева олишнинг ўзи бўлмаса керак дейман, хаёлан.

— Бу ерларга баҳорда келинг-да, опа. Ўрикзорларнинг оқ алангаси, шафтолизорлар, анорзорлар ҳушингизни олади, — дейди суҳбатдошим Мастурахон шоирона ташбеҳлар билан. У сўйлаган сари мен уни дилимга яқин оламан. Бийрон сўзлари, тиниқ фикрларидан кўнгил баҳра қуйил тийрак, чечак суҳбатдошимга мен ҳам савол қушаман:

— Асалари боқадиган ерлар экан...

— Йўқ, — дейди Мастура бону кулимсираб, — каркулдак қуш асаларини еб қўяди, уриниб кўргандик...

Қирлар бири-бирига мингашиб кетган. Текис ернинг ўзи йўқ.

— Бу ерлар бир-бирининг пайнавидан сув ичмайди. Биридан иккинчисига сув очсак, кўлмакзорга бўлди, деяверинг. — Бу даланинг ҳар бир ямоғига алоҳида сув боғлаб, ҳайдаб келамиз. Трактор юриши ҳам осон эмас. Айтганлар-ку, шоир шоҳ Машраб:

Садафсиз дур, машаққат
сиз ҳунар бўлмас...

Мастура бонунинг юзи анор гулидай тиниқ. Сўзлаганда чеҳраси чарақлаб туради. Ботиний пок, маънавияти кучли одамларда шундай жозиба бўлади одатда. Аёл бу қирларнинг ҳар бир қаричини юрагининг харитасидай ёд билади. Бунда ўтган йилларнинг ҳар лаҳзаси ҳар куни ёшлик шиддатига, орзуларига тўла эканидан яйраб сўзлайди. Бошини силаган устозларини, унга йўлдош бўлган қирқ қизларини соғинч ва эҳтиром билан эслайди. Унга маслаҳатгўй бўлган азиз сиймолар тилидан тушмайди.

1978 йилнинг кеч кузи эди. Ушанда Шароф Рашидов Қувага келгандилар. Мана шу қирлар тепасида бир нафас тўхтаб узоқ хаёлга толдилар. Қадрдонлари, туғишган иним деб суяниб юрганлари Мусажон Шербўтаевдан сўрадилар:

— Айтинг-чи, Мусажон, Қува нимаси билан жаҳонга машҳур?

Тажрибали сўзамол раҳбар Қуванинг барча машҳур нарсаларини санабдилар. Шароф ака синовчан кулиб тураверибдилар. Ниҳоят Шароф ака салобат билан дебдилар:

—Қува ўз анори билан машҳур бўлган. Анор қуёшга қараб ўсадиган дарахт. Мана шу қирлар ҳам кунгай экан. Қанийди бу жойлар анорзорларга айланса...

Ўша-ўша лойиҳачилар ишга тушибди. Бетон плиталардан ариқлар ясалиб, кейинги йил 200 гектар ерга кўчат экилган экан.

Ана ўшанда ёшлик ғурурига тўла қирқ қизни олиб, қирлар бошига чайла тиклаб, Мастура бону ишга тушди. Асли ўзи савдо ходими эди. Ўша-ўша Мастурахонни Анорхон деб атай бошладилар.

Қиз боланинг ўзи каби қирқин қизларга бош бўлиб бу жойларни боғу роғларга айлантириши осон бўлибдими? Қирқ қизнинг ортида ота-онасининг кўзлари турарди. Уларни асраб-авайлаш, эл орасида ўзи ҳам шаънига зарра гард юқтирмай юриши қанчалар ақлу ирода талаб қиларди.

Шону шуҳратлар гирдобида ғарқ бўлиб кетиш жуда осон. Бир қадам тўғри йўлдан тойсанг, нарёғи жарлик, айниқса, аёл кишига. Мени ҳар лаҳза ҳушёр сақлаган таянчим — ана шу қизларимнинг ота-оналарининг ишончи, қанотига олган Мусажон аканинг оталарча қаттиқ қўллиги бўлди.

Мастура бону эсини танибдики, меҳнат билан тирик. Катта хонадоннинг фарзанди. Бувиси Саломатхон отин қишлоқ болаларига хат-савод ўргатганлар. Онаси Саодатхон ая бир этак бола билан ёлғизлик азобини ҳам кўрганлар. Лекин фарзандлари бир-бирини етаклаб, қўлтиғига кириб, ҳаётнинг оғир-енгилида ҳамиша эл кўзида иззат қозонганлар. Ана шу боис Мастурахон улкан анжуманлар даврасида ҳам, катта минбарларда ҳам ўзини йўқотмаган, сўзини бермаган.

Ҳозир жамоа хўжалиги Шароф Рашидов номи билан аталади. Хўжаликнинг кенг омборхонасида қутиларга қуёш қамалгандай анорлар «ухлайди».

— Кечагина Американинг Стиф фирмасига 20 тонна анор сотдик. Яна 60 тонна тайёрлаб қўйдик. Афсуски, харидорларимизга дала бошидан ҳосил сотолмадик-да. Кечроқ келишди. Кейинги йил шундай келишдик.

Мана, бу киши хўжалигимизнинг иқтисодчиси Мелиқўзи ака бўладилар. Хўжаликнинг ёқасини оқартирадиган ҳам, қорайтирадиган ҳам шу киши. Аввалги иқтисодчимиз Алижон Толибов, худо раҳмат қилсин, уларни, бир жаннати одам эдилар. Иш деса жонларини фидо қилардилар. Хўжалик юритишни, одамлар билан жавоб-муомалани ўша кишидан ўрганганман.

Баланд адир. Тоғлардан муздек ел эсади. Кеч кузнинг офтоби хуш ёқади. Эски сўрида ўтириб, жунжикиб анор ейиш ҳам гаштли.

Мастура бону уқув билан анор сўядилар. Сирли қутичадан ақиқ доналар сочилади. Улар офтоб нурида шаффоф товланади.

— Шоира Увайсий таърифлаган анор шу бўлади, — дейди Мастурахон мени анор ейишга қистаб. Чистон ўқиган Мастурахонга Иброҳим ака лутф қиладилар:

— Одамзод ўзи етиштирган мевасига шунчалар ҳам ухшайдими?

Фарғонага келиб, Мастурахонни кўрмай кетасизми, деб бизни Қувага бошлаб келган файзли инсон Йўлдош Сулаймон мириқиб кулади. Орзухоним мунисгина жилмаядилар.

— Қирқ қизларингиздан нечтаси ҳозир ишлаяпти, — сўрайман.

— Бизда битталари қолган. Бошқалари уйли-жойли бўлиб, ўз тенгларини топиб кетишди. Уйлик-рўзғорлик бўлибди. Уларнинг таърифини сўзамол шоирлар келиштирсин-да.

Кундуз куни офтоб тиғида далада ишлаймиз. Кеч тушгач, болалар учун боғча қурамиз. Мана шу Каркидоннинг бўйларида қамиш ўрардик. Қўлларимиз ёрилиб кетарди. Шовванинг ҳайбатидан ҳам қўрқмаган эканмиз. Ҳозир ўша шовва олдидан ўтсам, юрагим орқага тортиб кетади. Қирқин қизларим қадамидан гул унадиган ажойиб дугоналарим эди. Биттасини бериб қўйдик. Эсласам, дилим ёнади. Гул ёшликларини мана шу далаларга сочган ул азизаларим...

— Ҳозир кимлар ишлашади, — сўрайман яна.

— Мана, кўраяпсиз, оилавий ижарага берганмиз. 1 гектардан 3 гектаргача ижарага олишган. Парвариши баҳордан то ҳосил терилгунча ўз зиммаларида. Техника кўмиб беради. Майда ишлар қўл билан бажарилади. Очишда ҳам 80 фойизини техникага юклаймиз. Бу йил 1300 тонна ҳосил йиғиб олдик. Шунинг 1 мингини ижарачиларга арзонга сотдик: уч ярим сўмдан. Рўзғорига, тўй-ҳашамига ярайди. Қиз чиқараман, ўғил уйлайман, деб, ўзбек умр бўйи ерга эгилиб ўтади. Зарра қойинмайди ҳам.

Пасту баланд қирлар оралаб, машина ўрикзор этагида тўхтади.

— Шу ўрикзорлар қирқ қизлар меҳнатидан бунёд бўлган. Бу боғларнинг меваларидан қанча одамлар баҳраманд бўлишган. 625 гектар боғимиз бор. Шундан 327 гектари анорзор. Ҳозир ўғит топиш қийин. Техника қиммат. Бирини ака деб, бирин ука деб ерларни гуллатиб юрибмиз-да.

Йўлимиз ойнавандли иссиқхонага тушади. 1 гектарлик лимонзор экан. Бу ерда офтоб ғунчалаб ётгандай. Тиллоранг лимонлар банд бериб турибди. Утган йили иссиқхонадан 7 тонна лимон узишган экан. Жамоанинг рўзғорига ҳарна барака. Элнинг дастурхонига зийнат. Халқнинг сиҳатига дармон. Меҳнатнинг ноёб қувончи бу, дейман хаёлан.

— Ёлғиз отнинг чанги чиқмас. Чанги чиқса ҳам, донги чиқмас, — дейди фикримни уқиб суҳбатдошим. — Одамларга ишонсанг, уларга меҳр кўрсатсанг, тўғри юрсанг — уларга сендан яхши раҳбар йўқ. Бир пайтлар аёл киши совхоз директори бўладими, деб менсимай айтилган гаплар ҳам бўлди. Икки йил бошимда қора қўланка юрди. Партия мажлисида муҳокама ҳам қилишди: — Бировнинг ҳақига хиёнат қилдимми? Эгри йўлга юрдимми? Бировнинг бахтига чангал солдимми? — деганман алам билан. Бўлмади. Охири Москвада, собиқ Олий Кенгаш сессияларидан бирида Ислом Каримовга айтдим. Ўша-ўша ғаламисларнинг овози ўчди. Истиқлолни кўрдик, қувондик. Узимизни созладик. Хўжалигимиз жамоа хўжалигига айланди. Бошқаришнинг янги усуллари кириб келди. Ижарачиларимиз энди ўз томорқларига қандай меҳр билан қарасалар, ижарага олган ерларига ҳам шундай парвариш қиладилар. Манфаатдорлик яхши бўлса одамнинг кўнгли ўсади, юрагида куч-қувват пайдо бўлади. Буларга ишни ташкиллаштириб асбоб-аслаҳаю ўғитларни етказиб берилса, иш юришаверади.

Мана шу сиз тотиган анор ҳовлида ўсса аччиқ бўлади, оғизга олиш қийин. Венгрия, Эрон мамлакатларида ҳам анор ўсади.

Ўзбекистон қуёши, мана бу қирлар, сув, тупроқ йўқ у ерларда. Таъми ҳам ўзгача. Ана шу сабабли ҳам Қува анорига талаб катта. Фақат бу анорларни сақлаш, уларни қутиларга жойлашда бизнинг усулларимиз замон талабида эмас. Бир кун келиб анорни янги узилган ҳолида сақловчи технологияни ҳам ўйлаб топармиз. Бувиларимиз анор пўчоғидан табобатда фойдаланишарди. Ундан бўёқ ҳам олиш мумкин дейишарди. Бизда анор пўчоғи ташлаб юборилади. Қанийди, унинг таркибини таҳлил этиб, анор пўчоғидан ҳам табобатда фойдаланилса, нур ало нур бўлармиди. Чунки, ёз бўйи офтоб нурини симирган бундай жаннати мевада хосият кўп бўлса ажаб эмас.

Лирик чекиниш. Мастурахон иш ва раҳбарлик ташвишлари билан овора бўлиб, ўз шахсий ҳаётини ўйламагани онасини ҳам, уни ўз қизидай кўриб, меҳр қўйган улуғ инсонларни ҳам кўп хаёлга толдирарди. Бу дунёда ҳамма нарса ўткинчи: шон-шуҳрат ҳам, довруқ ва дабдаба ҳам, ёшлик ҳам. Билагингда жўшиб турган куч-қувват ҳам. Инсон ўзининг иссиқ бир оиласига, мунис ва дилкаш ҳамдарди, меҳрибонига доим интилади. Бир куни Мусажон ака Шербўтаев Мастурахонни суҳбатга чақирдилар. Кўп мулоҳаза-мисоллар билан турмушдан, ҳаёт машаққатларидан сўйладилар. Мастурахон хаёлга толиб тинглади. Отаси олдида тургандай жимгина эшитди. Йўқ дейишга ҳам улгурмади.

— Гап шу. Қачонгача юрасиз, қизим. Аёл кишига бир бошпана, бош эга доим керак. Мени десангиз, мана шу Баҳодиржон сизга муносиб йўлдош бўладиган йигит. Агар, сўзим ерда қолса, бугундан бошлаб, менга ҳеч кимсиз... — дедилар у киши.

Қариндошлари ҳам шу гапдан нари ўтишмади. Эл ичида иззат-ҳурмат билан у Баҳодиржонга узатилди. Эҳҳе, дунёда аёл учун фарзанд кўриш бахтидан ҳам улуғроқ не бор экан ўзи? Хонадонга саодат ва муҳаббат нури бўлиб ўғилча дунёга келди.

Истиқлол байрамининг икки йиллиги шодиёналари кунлари эди. Истиқлол чироғини ёққан Президентимизга ҳурмат ва ихлос рамзи деб чақалоқни Исломбек деб атадилар. Жажжи Исломбек икки ёшга тўлди. Мустақиллик байрамида бувижони ва кўркам ойиси Мастура бону билан Тошкентга келди. Унинг сўзлари, тийрак кўзлари, саволларга фавқулодда ўткир жавобларини кўриб, бу болакай янги асрнинг эгаси, мустақил Ватаннинг фарзанди деб суюндик. Замон энди нуридийдаларимизники-да. Буларнинг томирларида мусаффо бир аланга оқади: ўзига бек бўлган халқнинг ғурури, шаънишукуҳи балқийди уларнинг камолида.

Бугун-эрта Ўзбекистон Парламенти янги сессиясини бошлайди. Ўзбекистон давлатининг истиқбол йўлларини белгиловчи мукаммал қонунлар устида фикр юритадилар халқ ноиблари, сермулоҳаза халқ депутатлари орасида Олий Мажлиснинг иқтисодий ислоҳотлар ва тадбиркорликни ривожлантириш қўмитаси аъзоси, Ш. Рашидов номидаги «Анор» жамоа хўжалиги раиси, бизнинг қаҳрамонимиз — Мастура Сайфиддинова ҳам борлар.

Одамларни бирлаштириб, уларга бош-қош бўлиб, яхши ишларга рағбатлантираётган, ғайратли, тадбиркор, ташаббускор Мастура бонуга доимо юзи ёруғлик тилаймиз.

Ойдин ҲОЖИЕВА,
Ўзбекистон халқ шоири

ЯНА ОЛДИМ СОЗИМНИ

Яхши қўшиқ, яхши сўз мисоли, жон озиғи. Нафақат инқилобчиларнинг, балки оддий халқнинг ҳам асрлар давомида ардоқланиб келинган ўз суюкли қўшиқлари бор, «муножот»лар, «ушшоқ»лар миллатни жаҳонга танитишнинг таржимон талаб этмайдиган воситаларидан эмасми, ахир.

Ўтган ҳафта Республика Вазирлар Маҳкамаси мустақиллигимизнинг беш йиллигига бағишлаб «Ўзбекистон — Ватаним маним» қўшиқлар кўрик-танлови ўтказиш ҳақида қарор қабул қилди. Нуфузли ҳайъат ташкил этилди, залворли совринлар белгиланди. Буларнинг бариси эътиборга молик, албатта.

Зеро, давлат миқёсида ўтказилаётган ушбу хайрли тадбир боис миллий қўшиқчилигимиз яна бир поғона юқорига кўтарилишига шубҳа йўқ.

Танлов барча ижодкорлар учун тенг имконият яратиб берди. Шоирлар, композиторлар, хонандалар енг шимариб ишга киришдилар

«МТ»: воқеалар, хабарлар

ФАРОВОНЛИК МЕЗОНИ

АҚШ Собиқ Президенти Жон Кеннеди ҳарбий мақсадлар учун ишлатиладиган маблағларни кескин қисқартириб, уларни халқ фаровонлиги йўлида сарф этиш учун жуда қаттиқ кураш олиб борган экан.

Американикларнинг бугунги тўкин-сочин ҳаётида Кеннеди сингари раҳбарларнинг саъй-ҳаракатлари катта рол ўйнагандир. Не бўлганда ҳам АҚШда конверсия, яъни ҳарбий саноат соҳасини халқ хўжалиги эҳтиёжлари йўлида ишлатиш бўйича катта тажриба тўпланганига шубҳа йўқ.

Ўтган ҳафта конверсия соҳасининг пирлари бўлган АҚШ савдо-саноат доираларининг вакилларидан иборат нуфузли ҳукумат делегацияси республикамизга келди.

Ёдингизда бордир, фазога пайдарпай ракеталар учирган Шўролар даврида ҳаттоки энг оддий бир марталик шприцларни ишлатиш бўйича биз Африка мамлакатларидан ҳам орқада эдик. Сўнгроқ аён бўлдики, топган маблағимизнинг барчаси ҳарбий устунликни сақлаб туриш, сон жиҳатидан жаҳонда энг катта армияни еб-ичириш учун сарфланар экан.

Энди бу соҳада қайтадан велосипед ихтиро қилиб ўтиргандан кўра бой тажрибага эга мамлакатлар билан яқиндан иқтисодий алоқа қилган мақбул.

АҚШлик ишбилармонлар ҳам республикамизнинг бизнес имкониятларини чуқур ўргандилар. Бугунги кунда кўплаб турдаги халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқараётган «Алгоритм» заводини бориб кўрдилар, ўз таклифларини ўртага ташладилар.

Ҳамкорлик — яхши нарса, заводлар бугун халқ хўжалигимиз учун бениҳоя зарур компютерлар ишлаб чиқаришга ўтаётган экан, мана шунинг ўзиёқ эртанги кун ёруғ, фаровон бўлишидан шоҳидлик бермайдими ахир?..

Г. МУРОДАЛИЕВА

Видо сўзи

Андижондан қайғули хабар келди. XX аср адабиётининг буюк намояндаларидан бири Чўлпоннинг маъсума синглиси Фоиқа Сулаймон қизи 87 ёшида оламдан кўз юмибди.

Фоиқа ая Чўлпоннинг уч синглиси орасида кенжаси бўлиб, биз, адабиётшуносларнинг Чўлпон ҳаёти ва ижоди саҳифаларини тиклашимизга мислсиз даражада катта ёрдам берган ажойиб аёл эди. Биз унинг ниҳоятда нурли чеҳрасини кўриб, момиқдек майин овозини эшитганимизда, тирик Чўлпонни кўргандек бўлардик. Фоиқа ая акаси туфайли қанчалик оғир ва мушкул ҳаётни кечирган бўлмасин, қалби тўла эзгу туйғуларини сақлаб қололган эди. У Чўлпонга бағишланган адабий учрашув ва кечаларда пайдо бўлиши билан чор атроф чарақлаб кетгандек, ҳамма ва ҳаммаёқ Чўлпон руҳига оғушта бўлгандек туюларди. Қувваи Хотираси ўткир бўлган ая акаси ҳаётининг биз билмаган саҳифаларини варақлаб, майин овози билан ҳикоя қилар ва унинг шеърларини ёд ўқир эди. Унинг бирдан-бир орзуси акасининг 100 йиллик тўйини кўриш, самандар сингари кулдан қайта пайдо бўлган Шоирнинг улуғ сиймолардан бири сифатида ардоқланишига гувоҳ бўлиш эди.

Чўлпоннинг «Айталаркими, совуқ, ғамли қора қиш ўтиб, келиб етмиш чиройлик баҳор...» сатрлари билан бошланган «Шарқ қизи» сарлавҳали шеъри бор. Бу шеър шоирнинг уч синглисидан бирига, эҳтимол Фоиқа аяга бағишлангандир. Чўлпон шу шеърида Шарқ қизлари учун ҳам бахт ва баҳор офтобининг нур сочилишини орзу қилган эди. Афсуски, Чўлпоннинг сингиллари, жумладан, Фоиқа ая ҳам узоқ даврлар мобайнида шу офтобдан бебаҳра яшади. Мен ҳар сафар Андижонга борганимда, маърифат аҳлини улар ҳолидан хабар олиб туришга чорлар, «Агар Пушкиннинг синглиси барҳаёт бўлса, у рус халқининг эътиборидан четда қолмасди», деб улар қалбидаги меҳр туйғуларини тирилтиришга уринар эдим. Фоиқа ая оддий аёл эмас. Унинг тимсолида Чўлпоннинг тирик бир парчаси яшарди.

Тупроғингиз момиқ бўлсин, Фоиқа ая. Сиз кўрмайдиган улуғ тўйда фарзандларингиз ва невараларингиз қамишдан белбоғ бойлаб, сиз учун ҳам хизмат қилсинлар.

Наим КАРИМОВ

1916 йил миллий-озодлик ҳаракатининг 80 йиллиги олдидан

МИЛЛИЙ-ОЗОДЛИК ҲАРАКАТЛАРИ

(СИРДАРЁ ВИЛОЯТИ. 1916 ЙИЛ)

ЯНГИБОЗОРДА

XIX асрнинг 80-90-йилларида Туркистон генерал губернаторлиги таркибида бешта: Сирдарё, Фарғона, Самарқанд, Еттисув ва каспий орти вилоятлари ташкил топган эди. Улар орасида Сирдарё вилояти ҳар жиҳатдан салмоқли ўринни эгаллаб, маркази Тошкент шаҳри ҳисобланган. Вилоят таркибига Тошкент, Авлиёота, Казалин, Перовский ва Чимкент уездлари ҳамда Амударё бўлими кирган.

Маълумки, 1916 йил қўзғолони даставвал Тошкент шаҳрида бошланиб, сўнгра ўлка бўйлаб таралди. Бу ҳақда 1917 йил 3 январда бош ҳарбий прокурор ёрдамчиси генерал Игнатев шундай ёзган эди: «Бошқа ердан келган элчилар Тошкентнинг мардикорларни бериш ёки бермаслик ҳақидаги қарорини кутиб турдилар. Тошкентдаги халқ кўтарилишини (11 июл қўзғолони назарда тутиляпти) кўрган элчилар зудлик билан бу хабарни ўз жойларига етказдилар. Шундан сўнг оммавий тартибсизликлар тезда Фарғона, Сирдарё ҳамда Самарқанд вилояти уездларини кенг қамраб олди».

Дарҳақиқат, 12-14 июл кунлари халқ қўзғолонлари Сирдарё вилояти ва Тошкент вилоятларининг деярли барча уездларига тарқалди.

Чунончи, 12 июл куни Хитойтепа волостинннинг Янгибозор қишлоғида Хонабод участкаси пристави Жалолтепа, Хитойтепа, Қўшқўрғон ва Еттикент волостларининг элликбошлари ва халқ вакилларини тўплаб императорнинг мардикорликка олиш ҳақидаги фармонини тушунтирди. Бу фармонга итоат этиш лозимлигини, унга қарши чиқиш бефойда эканлигини уқтирди. Шунга қарамай тўпланганлар участка приставига мардикорликка одам беролмасликларини, агар бу борада ўзбошимчалик ёки зўравонлик қилинса, бутун халқ кўтарилиши мумкинлиги айтдилар. 13 июл куни пристав таклиф этилган элликбоши ва қишлоқ вакилларига, подшо фармонини бажармасликка ҳеч кимнинг ҳаққи йўқлигини, бу борада уларнинг рози ёки норозилиги ҳокимларни қизиқтирмаслиги, зудлик билан ўз жойларига бориб, буни халққа тушунтиришларини ҳамда пайдо бўлган турли-туман миш-мишларга барҳам беришларини буюрди.

ХОНАБОДДА ҒУЛУВ

Янгибозор қишлоғида ўз ниятларини амалга ошира олмаган участка пристави 14 июл куни Хонабодда Кенжаҳол, Ҳурдон, Облок ва Тиллаҳовуз волости қурултойини чақирди. Ушбу қурултойга таклиф этилганлардан ташқари бошқа вилоят ва қишлоқлардан кўплаб одамлар қатнашди. Бу ерда ҳам пристав тўпланганларга қарата оқ подшонинг мардикорликка олиш ҳақидаги фармонига бўйсуниш ерли халқнинг бурчи эканлигини, унга итоат этмаслик ёмон оқибатларга олиб келиши мумкинлигини, умуман фармонга бўйсунмасликни хаёлига ҳам келтирмаслик, халқ орасида тушунтириш олиб бориш лозимлигини уқтирди. Бундан ғазабланган жамоа «мардикорликка ҳеч кимни бермаймиз», «амалдорларни ур» деб бақиришиб волост раҳбарларига танланишади. Бундан чўчиб кетган Кенжаҳол волост бошқарувчисининг шахсий қўриқчиси Боймурод исмли йигит аюҳаннос солиб атрофида турган соқчилардан ёрдам сўрайди. Оломон унга ташланиб пичоқ билан яралайди. Кенжаҳол волости бошқарувчиси ушбу йиғинда иштирок этаётган уруғ-аймоқлари ёрдамида жонини асраб қолишга муваффақ бўлади. Участка пристави ҳам қўзғолончилар ҳамласидан аранг қутилиб, ўз уйига кириб олади. У Ёқубжон исмли таржимон йигитга, тиллаҳовузлик муаллим Воронежскийга милтиқ бериб, ўзи эса шахсий қурол билан қуролланиб оломонни ўқ узиб ҳайдаш пайига тушади.

ТЎЙТЕПА ТОМОНЛАРДА

13-14 июл кунлари халқ қўзғолони Тўйтепа, Пискент, Оққўрғон, Бўка ҳамда Майдонтол волостларига ўтади.

Бошқа жойларда бўлгани каби бу ерлардаги қўзғолончилар ҳам бутун юртнинг бошига кулфат тушиб турган пайтда мустаклакачиларга малайлик, тилёғламалик қилаётганларга, ўзларини ўйлаб, бирор мансабли бўлиб қолиш ниятида хиёнат кўчасига кирганларга қарши курашдилар. Чунончи, волост бошқарувчиларининг мулки, уй-жойи яксон қилинди, пинхона тузилган рўйхатлар ёқиб ташланди.

Қўзғолонлардан хабар топган Тошкент уездининг бошлиғи Н. Н. Караулшиков 19 июл куни Тўйтепа, Пискент ва Хонабод қишлоқларига бориб рамазон ҳайит байрами муносабати билан йиғилган мусулмонлар олдида, бозорларда маъруза қилиб, маҳаллий аҳоли вакилларини мардикорликка жалб қилиш Олло таолонинг иродаси эканлиги, бунга бўйсунмаса, қишлоқларга ҳарбий қисмлар киритилиб, ҳарбий ҳолат ўрнатилишини маълум қилади...

Лекин халқни на дўқ-пўписа, на ҳарбий қўшинлар, на ҳарбий ҳолат эълон қилиниши чўчита оларди. Аксинча, 21-22 июл кунлари халқ қўзғолони янада кучайиб кетди. Тошкент уездига қарашли Занги ота волости йирик халқ ҳаракати сабабли маҳаллий аҳоли вакилларини мардикорликка жалб этиш масаласини муҳокама қилиши керак бўлган волост бошқарувчиларининг кенгаши бузилди.

ЯЛЛАМА ЎРОВИ

Бу пайтга келиб, Алтиков ва Жасуқум волости қишлоқларида истиқомат қилувчи қозоқлар ҳам бош кўтариб чиқдилар. Бошланган исён ҳақида участка пристави «Олти мингга яқин оломонга бас келиш жуда қийин бўлаяпти. Қудратли оломон тўдаси 123-разъезддаги полиция кучидан устунлиги сабаб уларни ўраб олмоқда», деб Тошкентга таҳликали телеграмма жўнатиб, зудлик билан ёрдамга ҳарбий қисмни юборишларини сўрайди. Участка пристави ёрдам келгунга қадар ўзига қарашли 12 отлиқ аскарни олиб халқ ғалаёни авжига чиқаётган Чиноз волости ҳудудидаги Яллама қишлоғига кетади. Бу ерга тўпланган минглаб киши чор ҳукумати маъмуриятида хизматда бўлган бир неча масабдор шахсларни ўраб олган эди.

«Фақат элликбоши билан суҳбатлашаман», деб туриб олган участка пристави ҳамда унинг соқчиларини ўраб олишга ҳаракат қилади. Ўртада қолиб кетишдан қўрққан пристав Худоёрхонов 123-разъезд томонга чекина бошлайди.

Ўз аскарларини занжир усулида атрофга ёйиб жазо отряди етиб келгунча, оломонни ушлаб туришга аҳд қилган Худоёрхонов ниятига эришади. Орадан кўп вақт ўтмай етиб келган ўқчи ротаси иккига бўлиниб Яллама қишлоғига кириб келади. Ҳарбийлар қуролсиз халққа қарата ўқ узиб, Алтиков ва Жосуқум волости қозоқларининг исёнини бостиришга муваффақ бўладилар.

Тошкент уездидаги халқнинг энг йирик кўтарилиши Тўйтепа волостида юз берди. 21 июл куни Пискентдан 25 нафар ҳарбий аскарни етказиб келган участка пристави Ковдишев ўз хоҳиши билан мардикорликка одам бермаётган халқнинг таъзирини бериш, мажбурий мардикорликка сафарбарликни амалга оширишни ният қилган эди. Шу ҳолатда волостда йиғилиш чақирилади ҳамда Тўйтепа волости қишлоқлари бўйича мардикорликка сафарбар этилувчилар рўйхати тузилади. Иш битгач, пристав тўрт соқчисини волост бошқармасида қолдириб ўзи Пискентга қайтади. Волост бошқарувчиси ва элликбошиларнинг пинҳона рўйхат тузиб берганликларидан нафрати қўзиган халқ 22 июл куни эрталабдан Тўйтепа волости бошқарувчиси Бекмуҳаммад Маллабоев уйи олдида тўплана бошлайди. Қўлига илинган нарсалар билан қуролланганлар сони бир зумда бир неча минг кишини ташкил этади. Бошқарма маҳкамасида қолган тўрт ҳарбий аскар шошиб, халқни ҳайдаш мақсадида уларга қарата милтиқдан бир неча бор ўқ узиб уч қўзғолончини ўлдириб қўяди. Воқеанинг бундай фожиавий тус олиб кетишини кутмаган халқ аскарларни тилка-пора қилиб ташлаш ниятида бинога ҳужум қилади. Лекин аскарлар қочиб кетишга муваффақ бўладилар. Волост бошқарувчиси уйига бостириб кирган қўзғолончилар, мавжуд мол-мулкини яксон қиладилар, мустамлакачиларга хизмат қилгани, сотқинлиги учун волост бошқарувчисини ўлдирадилар.

Халқ қўзғолонларини бостиришда анча тажрибага эга бўлиб қолган мустамлакачилар зудлик билан участка пристави раҳбарлигида 60 кишидан иборат ҳарбий қисмни Тўйтепага жўнатишади. Улар қўзғолонда фаол иштирок этган 70 кишини ҳисбга оладилар. Лекин бу билан вилоятда халқ қўзғолонлари олдини олиш мумкин бўлмади. Тўйтепадаги тартибсизликлар тезда Пискентга етиб борди. Пискентликлар ён қўшнилари билан фикр, мақсадлари бир эканлигини билдирадилар.

«Бугун эрта тонгдан Қорасув томондан йиғилган мингдан зиёд туб аҳоли урядник (чор армиясининг энг қуйи унвони) Кабаев бошлик тўрт киши қўриқлаётган волост бошқарувчиси уйига бостириб кела бошладилар. Оломон волост бошқарувчисини ўлдириб, уйини талон-тарож қилди. Қўриқчилар аввал қурби етганларича ўзларини ҳимоя қиладилар. Кейин урядник билан бирга оломон тўдасини ёриб ўтиб, Пискент қишлоғига келдилар. Мен ўша заҳотиёқ ўз одамларим билан Тўйтепа қишлоғига етиб келдим. Кўчада бирон одам кўринмас, дўконлар ва савдо расталари ёпиқ, маҳкама яксон қилинган эди», деб 22 июл куни Пискент участка пристави В. П. Ковдишев Тошкент уезди бошлиғи Н. Н. Караулшчиковга шошилинч хабар жўнатган эди.

Ушбу шошилинч хабарни олган Н. Н. Караулшчиков Пискент участкаси, жумладан Тўйтепада бўлиб ўтган тартибсизликлар ҳақида Сирдарё вилояти ҳарбий губернатори А. С. Галкинга қўзғолонни бостириш учун ҳарбий қисм сўраб шошилинч телеграмма жўнатди.

1916 йилнинг 23 июн куни соат иккиларда вилоят ҳарбий губернатори Тошкент уезди бошлиғининг ёрдамчиси подполковник А. И. Афанасевни ўз ҳузурига чақириб, зудлик билан жазо отрядини олиб Тўйтепага боришни, участка пристави хабарини жойда ўрганишини, агар тўйтепаликларнинг қўзғолонини бостириш учун жазо отрядини кучи етмаса, ҳарбий қўшин сўрашини буюради. Вилоят ҳарбий губернаторининг катта ваколатига эга бўлган подполковник А. И. Афанасев ўша куниёқ Туркистон ҳарбий губернаторлигида қўним топган 1-Сибир ўқчи полкининг 100 аскаридан иборат гуруҳи ва 732-дружинанинг 1 пулемёти билан Тўйтепага йўл олади.

ҚОРАСУВДА МАШЪУМ КУНЛАР

Отряд Қорасув қишлоғига етиб келганида доим гавжум бўладиган кўчаларда ҳеч ким йўқ, барча савдо расталари ёпилган эди. «Беш чақирим йўл юриб Тўйтепага етиб келганимда ҳам шу аҳволни кўрдим, — деб ёзган А. И. Афанасев Тошкент уезди бошлиғи номига 1 август куни битган рапортида, — ниҳоят Тўйтепадан икки чақирим нарироқдаги полковник Жўрабеков қароргоҳи яқинида Пискент учтасткаси приставининг отрядини учратдим. Улар 60 кишидан иборат бўлиб, биз етиб келгунча 70 кишини ҳибсга олишган экан. Участка пристави Ковдишев 21 июл куни Тўйтепада бўлганлигини, 25 қуйи амалдорлар ёрдамида волост йиғилишини чақирганлигини, Тўйтепа волостининг ён-атрофидаги қишлоқларда мардикорликка олинувчилар рўйхатини наряд бўйича тузиб чиққанлиги ҳамма волост бошқармасининг тўрт нафар қуйи амалдорларини у ерда назорат учун қолдирганлигини, қолган одамлари билан Пискентга келганлигини айтди».

Пискент пристави таъкидлагандек, участкадаги энг катта қўзғолон Тўйтепа қишлоғида содир бўлган. 22 июл куни соат эрталаб олтиларда волост бошқарувчиси уйи олдида ўз норозилигини билдириб минглаб одамлар тўпланди. Волост бошқарувчисининг тўрт соқчиси айвондан туриб оломонга қарата ўқ узди. Бунинг оқибатида оломон орасидан уч киши ҳалок бўлади.

Ғазабланган халқ соқчиларга қараб дарҳол ўқ узишни тўхтатишларини , акс ҳолда тилка-пора қилиб ташлашларини билдиради.

Соқчилар ўқ узишни тўхтатади, лекин халқ қасосидан қўрқиб бекинишга ва шу йўл билан Пискентга бориб олишга муваффақ бўлади. Оқ подшонинг мардикорликка олиш ҳақидаги фармонидан ва уни амалга оширишга қатъий аҳд қилган волост бошқарувчисидан ғоят нафратланган халқ унинг уйига бостириб кириб, ўлдиради, девордаги подшо суратини, барча ҳужжатларни ҳамда унинг шахсий қўриқчиси Кабаевнинг барча мол-мулкини ёқиб юборади.

Бу тўполондан хабар топган Пискент участкаси пристави Ковдишев ўз аскарлари билан Тўйтепага етиб келганида қўзғолончилар атрофдаги қамишзор, тўқайзор ва боғларга кириб яшириниб олишга муваффақ бўладилар. Ҳалок бўлган волост бошқарувчиси Бекмуҳаммад Маллабоевнинг яқин қариндошлари, уруғ-аймоқлари кўрсатмасига биноан Ковдишев ушбу тартибсизликларда фаол иштирок этган 70 кишини ҳибсга олади. Тўйтепа қўзғолонида айниқса Равотак қишлоғи аҳли фаол иштирок этади. Чунки ушбу қўзғолондан бир неча кун олдин қишлоқ хўжалари уйма-уй юриб, подшо фармонига бўйсунмасликларини, чунки, улар ўзбекларни мардикорликка эмас, аскарликка олаётганлигини, бегона юртда ўлганлар руслар билан бир қабрга кўмилишини айтиб, бу мусулмончиликка зид экани ҳақида ташвиқот-тарғибот ишларини олиб борадилар. Айни пайтда, равотакликлар Қорасув қишлоғига келишиб, императорнинг аҳолини мардикорликка олиш ҳақидаги фармонига бўйсунмасликлари, барча дўконларни беркитиб, ҳар қандай савдо-сотиқ ишларини тўхтатишларини сўрайди.

Тўйтепа қўзғолони тепасида Тўйпепа қозиси Али Муҳаммад Худойберганов турган. Тўйтепалик мулла Сўфи Тошбердибоев, Искандар Мақсуд, Равотак қишлоғи бийи Д. Жиянбеков, бийликка биринчи номзод Нормуҳаммад Утагенов, ҳамда равотаклик Азизхўжа Азлархўжаев, Аъзамхўжа Шомуҳаммад Хўжаев ва Муҳаммадёр Умархўжаевлар ушбу қўзғолонни ташкил этишда фаол иштирок этдилар. Улар халқ орасида подшо фармонининг асл моҳиятини ва ундан кўзланган асосий мақсад ҳақида тушунтириш ишлари олиб боришиб, бирданбир йўл мустамлакачилар зулмига қарши бош кўтаришлигини таъкидладилар.

Тўйтепа қўзғолони ҳақидаги хабар бутун Пискент участкаси бўйича тез тарқалиб кетди. Кетма-кет бош волостлар ҳам ўз норозиликларини ошкора намоён эта бошладилар. Тўйтепаликларнинг мустамлакачилар сиёсатига қарши қўзғолон кўтарганлигидан хабар топган Усмон ота волости аҳолиси ўз биродарларига мадад бўлиш учун шу заҳотиёқ Тўйтепага йўл ола бошладилар. Оққўрғон волости аҳолиси қўзғолон кўтариб, волост бошқарувчисини ўлдириш мақсадида маҳкамага ҳужум қилди. Халқ ғазабидан қўрқиб кетган волост бошқарувчиси яширин йўллар билан Пискентга қочиб кетишга муваффақ бўлди. Бўка волости бошқарувчиси ҳам тартибсизликлар бошланган заҳотиёқ, қамишзордан паноҳ топиб, сўнг Пискентга келиб жонини асрайди. Кариз волостида эса қўзғолон кўтарган халқ волост бошқарувчиси уйига бостириб кириб, унинг маҳкамасини, мардикорликка тузилган рўйхатни йўқ қилиб ташлайди. Волост бошқарувчиси эса рус кийимини кийиб (баъзи манбаларда рус аёли кийимини кийиб дейилган) Пискентга қочиб кетишга аранг улгуради.

ТАРТИБ ЎРНАТИШ БАҲОНАСИДА

Қўзғолоннинг бундай тус олиши мустамлакачиларни анча ташвишга солиб қўяди. Лекин жазо отряди билан бирга Тўйтепага йўл олган Афанасев ўзгача фикрда эди. Унда операцияни муваффақиятли тугатиб, раҳбарлар олдида ўз хизматини кўрсатиш кайфияти баланд эди. «Содир бўлган жиддий тартибсизликлар катта ҳудудни эгаллаб олди, — деб ёзади 1 август куни битган ўз рапортида. — Натижада рус аҳолиси истиқомат қилаётган қўрғонлар ҳимоясиз, хавф остида қолдилар. Агар қўзғолончилар томонидан ушбу қўрғонларга ҳужум уюштирилгудек бўлса, мен отрядим билан Пискент участкасида бўлганлигим учун барча айб менга тушар эди. Шунинг учун зудлик билан тартиб ўрнатишни ва ерли аҳолини оқ подшонинг фармонларига итоат этишларини амалга оширишим лозим эди. Кези келганда шуни ҳам алоҳида таъкидлаб ўтишим лозимки, қаерга бормай рус хонадонларига дуч келдим. Улар мендан ёрдам сўрашар, ҳимоя қилишимни талаб этишарди. Уларнинг ҳарбий қисмда тунаш ҳоллари ҳам содир бўлди».

Тўйтепа қўзғолонида иштирок этганлардан 70 киши қўлга олиниб, ҳибсхонага жўнатилди. Ковдишев уларнинг шахсиятларини аниқлашга киришади. Лекин қўзғолон кенг тус ола бошлагач, Афанасев қўлга олинганларни қўриқлаш учун бир зобит раҳбарлигида қўриқчи ва соқчиларни қолдириб, пристав ўзининг 30 отлиқ аскари билан унга қўшилишини буюрди. Афанасев тиш-тирноғигача қуролланган аскарлари билан бирин-кетин Тўйтепа, Усмон ота, Оққўрғон, Бўка ва Кариз волостларида тартиб ўрнатишни ва мардикорлар рўйхатини тузишни режалаштиради. Шунингдек, Афанасев қўзғолонни бошлаб берган тўйтепаликлар адабини бериб қўйишга қарор қилади. Тўйтепа қўзғолонидан кейин етиб келган Афанасев, 24 июл куни эрталаб халқни тўплашни буюради. Подполковникнинг бу фармойиши, Тўйтепада деярли қўзғолон иштирокчилари қолмаганидан амалга ошмайди, бундан ғазабланган Афанасев ўз кучини, нимага қодир эканлигини кўрсатиб қўйишга аҳд қилади. У ўз аскарларига уйларни, тўқайзор ва боғларни титиб ҳамма яширинганларни олиб келишни, қаршилик кўрсатганларни қамчилашни, бўйсунмаганларга нисбатан қурол ишлатишни буюради. Жазо отрядининг зобитларидан бирига уйма-уй юриб барча отларни олиб келишни амр этади. Орадан кўп вақт ўтмасдан аскарлар қамчин билан савалаб ҳар томондан ерли аҳоли вакилларини волост бошқарувчиси уйи олдига ҳайдаб кела бошлайди. Мавжуд 325 хонадондан 200 га яқин киши олиб келинади. Афанасев шу ерда аввал ёқиб ташланган рўйхатни тиклашларини, мабодо подшо фармонларига итоат этилмаса, ҳеч иккиланмай қурол ишлатишни буюради. Тўпланганлар подполковникнинг бу дўқ-пўписасидан ҳеч чўчимай волост бошқарувчиси ўлдирилишидан бир кун олдин участка пристави томонидан тузилган мардикорлик рўйхатини қайта тиклашдан бош тортадилар.

МАЪМУР ЖАЗАВАГА ТУШГАЧ

Жазаваси қўзиган Афанасев унинг гапи икки қилинадиган бўлса, шу ернинг ўзида ҳаммани пулемёт билан қириб ташлашини билдиради. Ана шундан кейингина жасур тўйтепаликлар чорасиз бош эгиб, мардикорлар рўйхатини тиклаб беришади.

Афанасев бу билан қаноатланмайди. «Тўйтепада, қўзғолон марказида шундай иш қилишим керакки, бошқалар буни эшитиб юраклари така-пука бўлсин», деган фикрда қабиҳ режа тузади. Шундай қилсам, бошқа жойга борганимда ишим осон кечади, ҳар қандай бош кўтаришлар олдини тез оламан, деган хаёлга боради. Афанасев узоқ ўйлаб ўтирмасдан одамларига Тўйтепа қўзғолони ташкилотчилари, йўлбошчилари ва фаоллари уйи ҳамда барча мол-мулкини ёқиб юборишни буюради.

Қишлоқнинг ҳар ер-ҳар ерида ёнғин кўтарилганлигини кўрган қамишзорлардаги қочқинлар ўзларини қишлоққа урадилар.

Айниқса, гуриллаб ёнаётган Тўйтепа қозиси Алмат Худойберган уйини сақлашга кўплаб одамлар чиқиб келади. Буни кутиб турган Афанасев пистирмадан чиққан қўзғолончиларга қарши ўқ узишни буюради. Бунда қанча қўзғолончи ўлдирилганлиги номаълум. Чунки қўзғолончилар ярадор ва ҳалок бўлганларнинг кўпларини олиб кетиб қайта яширинишга муваффақ бўлдилар. Кўчада ётиб қолган ярадорлар ва жаллодлар ўқидан ҳалок бўлганлар сони 20 га яқин кишини ташкил этган.

Тўйтепаликларни «бебошлиги» учун қақшатғич жазолаган Афанасев жазо отряди Қорасув қишлоғига йўл олади. Тўйтепа қирғинларидан хабар топган қорасувликлар биринчи талабдаёқ йиғилиб, мустамлакачилар кўнглидагидай мардикорлар рўйхатини тузиб беради. Афанасев Тўйтепанинг кулини кўкка совуришдан кўзлаган мақсади амалга ошаётгандай эди.

Тўйтепа қўзғолони баҳонасида Тошкент уезди волостларида қирғин қилиб юрган Афанасев жазо отрядининг фаолиятидан манфаатдор мустамлакачилар дарз кетган мустамлака мустаҳкамланаётганлигидан хурсанд эдилар.

Ойгул СУЮНОВА

ЎН ЙИЛ ЯРАТИЛГАН АСАР

Алишер Навоий филмини мен ҳам кўп қатори қайта-қайта кўрганман, завқ олганман. Ўзбек киносининг тўйи муносабати билан уни яна бир бор синчиклаб ўргандим. Сўнгра режиссёр Комил Ёрматовнинг хотира китоби — «Кечмишларим»ни яна варақладим, ҳаяжонландим, фикр-мулоҳазалар пайдо бўлди. Шу боис миллий кино санъатимизнинг шоҳ асарларидан бири бўлган бу филм ҳақида ҳикоя қилиш истаги туғилди. Уни ҳозир 90-йиллар нуқтаи назаридан баҳолаш зарур кўринди.

Буни қаранг-а! Бир филм устида салкам 10 йил ишланибди. 1939 йили бошланган ҳаракат 1948 йилга келиб якунланибди. Қатағон даври ҳам, уруш йиллари ҳам бу асар, унинг образлари, бадиий тўқимаси ҳақида пухта ўйланиб, бақувват сенарий, монументал асар яратиш йўллари изланибди. Дарҳақиқат, бобомиз Навоийнинг нурли сиймосига фақат шундай масъулиятни сезган ҳолда ёндашиш мумкин.

Айрим лавҳаларни эслайлик. Филмда Ҳусайн Бойқаро ва Ёдгорнинг бирбирига қаҳр-ғазаби, нафрати қиличбозлик эпизодида сўзсиз тасвир, хатти-ҳаракат ила кўрсатилган. Қиличларнинг қаттиқ зарб билан уришлари, ғазаб тўла ёнган кўзлари билан қарашлари улар орасида кучли адоват борлигидан далолат бериб туради. Йиллар ўтиб улар яна тўқнашади. Ҳусайн ва Ёдгор аскарлари ўртасида кескин жанг бўлади. Шунда темурийлар орасидаги даҳанаки жанг шовуллаб оқаётган дарёда бўлиб ўтади.

«Саҳнани сой бўйига кўчиришимнинг сабаби, ўшқириб оқаётган сой гўё қаҳрамонлар қалбидаги тўфонли ғазабни бўрттириб кўрсатаётгандай бўлди», — деб ёзган режиссёр хотираларида.

Ҳусайн Бойқаро саройидаги базм саҳнасини суратга олишда рассом В. Еремян, оператор М. Краснянский ҳам сидқидилдан ишлаганлар.

Кўзбойлоқчи хитойнинг қора байроғи билан саҳна тўсилади ва экранда қора кийимдаги жаллод пайдо бўлади. Мажиддин Мўмин Мирзони алдаб чақиради. Шаҳзодани шу ерда кўзбойлоқчининг томошаларига маҳлиё ҳолда кўрамиз. Режиссёр бу йўл билан қатл арафасида турган Мўмин Мирзонинг ёшлигини, ҳаётда ҳали ҳеч нарса кўрмаганини таъкидлайди.

Умрида зиндон остонасини хатлаб ўтмаган шаҳзоданинг қоронғу зах хонага тушиши, оёғи бехосдан найзани туртиши, найза фонусга тегиб кетилганда эса кадрда оқ-қора тусларнинг пайдо бўлиши содир бўладиган фожиани олдиндан таъкидлаб тургандир.

Султон саройидаги тожу тахт, зинапоя, ҳатто ерга қора мато ташланган. Ҳусайннинг ўзи ҳам бошдан-оёқ қора либосда севикли набирасига мотам тутаётган эди. Саройга оппоқ либосда Алишер кириб келади. Тасаввур қилиб кўринг-а, неча йиллар кўришмаган дўстларнинг учрашувини, айниқса қалби меҳрга ташна Ҳусайннинг ҳолини...

Навоий Мўмин Мирзонинг қатл этилганини эшитгандан сўнг саройда бир дақиқа қолмаслигини айтади.

Сенарийда ёзилиши бўйича Навоий қаршисида тиз чўккан Ҳусайннинг илтимосига, оҳига ҳам қарамай саройни бутунлай тарк этади. Сценарийдан келиб чиққан Асад Исматов ёлғиз қолган шоҳ ролини шундай эҳтирос ва меҳр билан ўйнайдики, атрофдагиларни, студия павилонидагиларни йиғлатиб юборади. Бундай ҳолда Навоийни тошбағирликда айблаш мумкин эди. Мен ҳам йиғидан ўзимни тия олмадим, — деб ёзади режиссёр. Шундан сўнг эпизодга ўзгариш киритишган, Султон Ҳусайн Алишер қаршисида тиз чўккanda қўлтиғидан кўтариб, мулойимлик билан эски қадрдон дўстига таскин беради. «Туринг ўрнингиздан, шоҳим, энди кўз ёш тўкишдан наф йўқ. Қуйинг, куйинаверманг. Мен ўз умримнинг ўтганига эмас, балки бутун умр сўқир одамнинг йўлига чироқ тутганимга афсусланаман».

Филмда Навоий ва Гули ўртасидаги муҳаббатни тасвирловчи кадрлар унчалик таъсирчан эмаслигини, нозик табиатли шоир Ҳусайн Бойқаро шароб ичиб, кўчқор уриштириб маишат билан овора ҳолда тасвирланишини ҳозирги кунда қабул қилиш қийинлигини ҳам айтиб ўтиш керак.

Шунингдек, Навоийни билмаган халқлар ҳам филмни кўришини назарда тутиб, бинобарин мазкур кино тасмасида шоирнинг ўлмас сатрлари жаранглаши, ижод билан машғул ҳолатларини тасвирлашга уриниб кўриш керакмиди, деган мулоҳаза ҳам пайдо бўлади.

Ҳа, «Алишер Навоий» экранда 50 йил умр кўрди. Айрим қусурлардан қатъий назар, у кино санъатига ҳам, томошабинга ҳам ҳали кўп хизмат қилади.

Шоира ИБРОҲИМОВА

МИЛЛАТМИ ЁКИ СИНФ?

Давоми. Боши биринчи бетда

Ҳозирги пайтда илғор давлатларда заводда, фабрикада, нақлиёт ва алоқада банд ишчилар аҳолининг йигирма-йигирма беш фоиздан ошмайдиган қисмини ташкил қилади, холос. Улар йил сайин, илмий-техника тараққиёти туфайли, янада камайиб боришлари муқаррардир. Бу — биринчидан. Иккинчидан эса, илғор мамлакатлардаги илмий-техниканинг йил сайин янгидан-янги ютуқларга эришиши боисида ишчиларнинг моддий ва маданий ҳаёти яхшиланиб боради. Уларнинг инженер-техниклар табақаси билан ҳар томондан яқинлашиши натижасида ишчилар билан зиёлилар орасидаги фарқ ва тафовутлар аста-секин йўққа чиқа бошлайди ва бошламоқда.

Ўзбекистон илғор давлатлар қаторидан ўрин олмоқчи экан, жаҳон бўйлаб илғор мамлакатларда содир бўлаётган туб ўзгаришларни инкор қила олмайди. Биз бу ўзгаришларни диққат билан ўрганишимиз ва шунга қараб ҳаётимиз қоидаларини аниқлаб олмоғимиз зарур.

Биринчидан, илғор давлатларда Маркс-Энгелс таълимотининг ишчилар синфининг жамиятдаги ҳал қилувчи роли ва ўрни ҳақидаги қоидаси ўз кучини йўқотганини биз ҳар доим кўзда тутишимиз даркор.

Иккинчидан, Ўзбекистон ҳали нисбатан ривожланаётган давлат эканлигини ва шу сабабли ишчилар синфи бу ерда салмоқли ўрин тутишини инобатга олиб, давлатимиз токи илғор давлатлар даражасига кўтарилгунча, бу синфга етарли эътибор ажратиб туришимиз лозим.

Ва, учинчидан, энг муҳим масала шундан иборатки, давлатимиз илғорлик томон одимлашининг бошланишида, биз амалий фаолиятимизда қайси кучга суянишимиз керак, қайси омилни энг жиддий куч деб билиб, унга имтиёз кўзи билан қарашимиз керак, деган масала туғилади.

Мана бу масалани ҳал қилишда жуда катта руҳий тўсиқларга дуч келамиз, чунки ўтмишнинг юки қанчалик оғирлиги билинмоқда.

Илғорлик учун курашнинг ҳал қилувчи палласига яқинлашмоқдамиз. Бундай масъулиятли даврда давлатимизда ким ҳал қилувчи куч хизматини бажаради, деган саволга аниқ ва тўла исботланган жавоб олишимиз керак.

Шундай куч ўзбек халқидир. Бу фикримизни ўқиб, баъзилар чўчиб кетиши, баъзилар эса ҳайрон бўлиши мумкин. Чунки бундай фикр юритишни узоқ йиллар давомида бизга тақиқлаганлар, «миллатим» дейиш оғир сиёсий айблашларга сабаб бўлган.

Энди бу «кўрсатмалар» ва тақиқлар ўз кучини йўқотди. Энди биз учун ўз сиёсатимизни аниқлашда ва белгилашда ҳал қилувчи манба — илғор давлатларнинг амалиёти ва тарихий босиб ўтган йўли ҳамда тажрибасидир. Илғор давлатлар амалиёти ва тарихи шуни кўрсатадики, ўзларининг узоқ йиллар давом этган курашлари натижасида мустақилликка эришган халқлар ўз миллий давлатларини тузиб, уларнинг мустаҳкамлиги ва фаровонлиги учун жон фидо қилиб, шу давлатлар тараққиёти ва гуллаб-яшнашининг ҳал қилувчи кучи бўлганлар ва ўша давлатларда ўз мавқеларини шу кунларгача янада яққолроқ намоён қилиб келмоқдалар.

Мустақил давлат тарихий вазифаларини муваффақиятли бажарсин учун у ўзининг умумий онгига ва унинг муайян шаклларига эгадир. Мана шу умумий ижтимоий онгимиз ўтмишдаги тарғибот ва ташвиқотнинг, мафкура ва давлат тизимининг таъсирида ҳамда тазйиқида бир томонлама шаклланган эди ва асл моҳияти билан ягона бир миллатни чексиз равишда улуғлашга, шу йўл билан барча миллат ва элатларни у миллат билан мумкин қадар тезроқ қўшиб юборишга қаратилган эди.

Энди, мустақиллик муносабати билан жамиятимиздаги вазият тубдан ўзгарди. Ягона бир миллатга сажда қилишдан қутулдик. Ва, айни вақтда ягона бир синфни улуғлаш тамойилидан ҳам озод бўлдик. Ўтмиш бизга сунъий равишда, зўравонлик билан «етакчилар»ни белгилаб бергани қандай оқибатларга олиб келганини кўриб, шоҳиди бўлиб турибмиз.

Мустақилликка эришганимиздан сўнг юқорида қайд этиб ўтилган фикрлар гўёки кундалик ҳақиқатга, ўз-ўзидан аён нарсаларга айланди. Афсуски, ҳамма учун эмас. Бу — биринчидан. Иккинчидан эса, ўтмишнинг назарий, мафкуравий, маънавий ва маърифий «меросидан» осонликча қутулиш мумкин эмаслигини кундалик ҳаётимизда кўриб турибмиз. Бундай ҳолатни авваламбор мустақилликнинг назарий масалаларини бўш ва суст ёритишда сезмоқдамиз. Олимлар, жамиятшунослар, тадқиқотчилар аксаран тоталитар тузум қарорлари асосида ишлашга одатланган эдилар . Мустақил фикр юритиш ўрнига «юқоридагилар» — партия вазифадорларининг хулоса ва қарорларини маъқуллашдан нарига ўтмас эдик.

Ҳозирги даврда жамиятшунос олимларнинг диққат марказида миллатнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш масаласи туриши зарур. Маълумки, коммунистик таълимот бўйича миллий масала — иккинчи даражали, тобе, ишчилар синфига қарам масаладир. Бу таълимот тарих саҳнига чиққандан сўнг ўтган бир ярим аср шуни кўрсатдики, бу назарий қоида мутлақо хато экан. Тарихий вазият ва мавжуд шароитга қараб, миллий масала биринчи ўринга чиқиб, бошқа ҳамма масалаларни ривожлантириб, эргаштириб бориши мумкин экан. Буни, масалан, Болтиқбўйи, Чечен, Югославия, Абхазия, Фаластин, Шарқ мамлакатларидаги ҳодисалар ва мисоллар тасдиқламоқда. Чунки у фожиаларнинг ҳаммаси миллий масалага юзаки қарашнинг, йирик миллатлар раҳбарлари томонидан кичик миллатларни менсимасликнинг оқибатидир.

Ўзбекистон мустақиллиги жамият тараққиётини икки асосий йўналишда тезлаштиради: биринчидан, давлатимиз ўз ички ва ташқи имкониятларидан тўла фойдаланиб, аҳолини бозор иқтисодига тортиб, жамият фаровонлигини янги даражага кўтаради; иккинчидан эса, ушбу мустақил давлат аҳолисининг асосини, ўзагини ташкил қилувчи миллат олдида кенг имкониятлар очади, унинг умуминсоний қадриятлар хазинасига қўшаётган улушини оширади.

Инсоният тараққиёти, биринчи навбатда, ҳозирги замон миллатларининг ривожланиши орқали амалга ошади. Шундай экан, кимки инсоният тараққиётининг тарафдори экан, у бор кучи ва салоҳиятини ўз миллатини ривожлантириш, гуллатиш-яшнатишга қаратиши даркор. Мустақил давлат ана шу миллатни кўтариш вазифасини ҳал этишнинг энг муҳим воситаси ва омилидир.

Миллатнинг бошчи бўлиши осон эмас. Бунинг учун авваламбор халқимиз фан ва техникани эгаллаш соҳасида, илғор замонавий технологияни ўзлаштиришда ҳормай-толмай, кеча демай, кундуз демай ўз устиларида ишлашлари лозим. Яъни биз, расмий равишда Ўзбекистоннинг биринчи халқимиз дейишимиз билан бу мураккаб муаммо ҳал бўлиб қолмайди; биз меҳнатимиз, қунтимиз, малакамиз, янгиликка интилишимиз, тадбиркорлигимиз, ташаббускорлигимиз, ўз ички имконият ва салоҳиятларимизни тўла сафарбар қила олишимиз билан бошчи бўлишга ҳақимиз борлигини кўрсатайлик. Ана ўшандагина биз билан ёнма-ён истиқомат қилаётган бошқа миллатлар ва элатлар вакиллари бизга қойил қоладилар ва ўтмишда учраган ўзбекларга нисбатан ҳомийлик кўзи билан қараш, баъзида эса ҳатто кибр-ҳаво билдиришга ўрин қолмайди. Бундай кайфиятлар ўз-ўзидан сўнади.

Бу оддий ҳақиқатларни ҳаммамиз ҳам тушунавермаймиз. Кўпчилигимизнинг саъй-ҳаракатимизни, ғайрат ва шижоатимизни сустлаштирадиган нарса, Президентимиз И. А. Каримов қайта-қайта таъкидлаганидек, — қарамлик, боқимлик кайфиятлари, уларнинг оқибати сифатида эса — сусткашлик, ўзибўларчиликдир. Бу балоларни ўзбек маърифатпарварлари, халқимизнинг биринчи оташин ўғлонлари жуда яхши тушунганлар ва ҳар қадамда, ҳар сўз ва шеърларида «Халқим, уйғон!» деб, оммага мурожаат қилганлар.

Бу вазифаларни амалга ошириб, биз миллат сифатида ҳозирги замон талаблари миқёсига кўтариламиз, яъни республикамиздаги бошқа миллатлар вакилларига бўлган ҳурмат ва иззатимизни эски вақтдаги сунъий шакллардан янги давр, янги техникавий, илмий ва технологик, сиёсий-ижтимоий маданият даражасига тенглаштирамиз. Шу асосда давлатимиздаги барча миллат ва элатлар вакиллари ўзбек миллати атрофида бир оила бўлиб жипслашадилар.

Қўчқор ХОНАЗАРОВ,
професоор

ХАМСАХОНЛИК

«ХАМСА»НИНГ «БИСМИЛЛО...»СИ

Ўзимизга қайтган қадриятларимиздан энг асосийси — муқаддас динимиз. Иймон-эътиқодли бўлиш бугун одамийликнинг мезонига айлана боряпти. Исломни ўрганиш эса «бисмилло...»дан бошланади. Буни мусулмон Шарқининг барча буюк сиймолари ижоди ҳам тасдиқлайди.

1

Алишер Навоий «Хамса»ни бир бутун асар қилиб яратди. Бу бешликдаги «Ҳайрат ул-аброр», «Фарҳоду Ширин», «Лайли ва Мажнун», «Сабъайи сайёр», «Садди Искандарий» ҳар бири мустақил ва мукаммал достон бўлсада, лекин биргаликда яхлит асар.

«Хамса» — бир бутун асар, деган қараш илгаридан мавжуд. Шунинг учун ҳам ўтмишда хаттотларимиз достонларни алоҳида-алоҳида кўчиришдан кўра «Хамса»ни бир жилд тарзида китобат қилишга кўпроқ майл кўрсатганлар. Зукко матншунос Порсохон Шамсиев бу улкан жаҳон адабиёти намунасининг ҳозиргача ҳам дунёдаги яккаю ягона нашрини (1958, 1960) ана шу ғояга асосланган ҳолда амалга оширган эдилар.

«Меҳрибон ва раҳмли Оллоҳ номи билан бошлайман...»

«Ҳайрат ул-аброр» **Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим,** — калимаси билан бошланиб, «Садди Искандарий»:

Наво ортуғ истар эсанг, шукр қил, —

сатри билан якун топади.

Демак, «Хамса» китоби «бисмилло» билан очилиб, «шукр» билан ёпилади...

Бу — биринчидан, ҳазрат Навоий иймони қанчалар солимлигидан далолат, иккинчидан, «Хамса»да ҳаётнинг «бисмилло»сидан то инсоннинг «шукрона»сига қадар яккалам қилинганига ҳам бир ишора.

...Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим!

Бу учгина сўз замирида қандай сирлар яширин экан?! Не сабабки, Оллоҳ китоби — Қуръони Каримнинг ҳар сураси шу калималар билан бошланади? Нега жамъики мўъмину мусулмонлар ҳар бир ишга ана шу сўзларни дил ва тил билан айтиб туриб киришадилар? Кулли ислом оламининг бу мўътабар каломи қандай маънавий талқинларга эга?

Албатта, буни ҳар ким ҳар хил даражада тушунади ва ўзича тушунтиради. Бироқ «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»нинг Навоийга хос таҳлилу талқинлари ҳеч кимникига ўхшамайди. Чунки улар — шоирона, оҳорий, қат-қат маънoли, пурмазмун...

«Ҳайрат ул-аброр»нинг биринчи боби батамом ана шу уч сўз шарҳига бағишланган.

«Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»да, такрорлари ҳисобга олинмаганда, ўнта арабий ҳарф иштирок этади. Шоир ана шу ўн ҳарфни бир ипга тизилган бир неча дурга ўхшатади:

Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим,
Риштаға чекти неча дурри ятим.

Кейин шоданинг ипи ҳақидаги таърифу тавсиф кетади. Бақо ганжи зикрига етган одам ана шу дурлар билан ипни тасбиҳ қилган. Йўқ: бу ип эмас, балки, давлату дин овига бир банд. Бу ов эса жаннат боғида юрган кийик. Шундан сўнг Навоий бу ипни жон суви, ҳаттоки, абадийлик суви оқадиган ариқ, дейди. Худди ана шу шода — илоҳий ганжни қўриқлаб ётган аждаҳо. Ҳаммасини инкор этар экан, Навоий бу шода — арши аълони ёритиб турган бир қандил, дея давом этади. Бу қандилнинг устига эса ягоналик (яъни Худо) боғининг қумриси ошён қурган.

Ана шу ип — ваҳдат (ягоналик, яъни Худо) хазинасига йўл. Аслида жуда яқин бўлган бу йўл — ҳам оғир ва ҳам хавфли:

Лекин эрур ҳам қатиғу ҳам махуф,
Уйлаки ожиздурур андин вуқуф.

2

Бобдаги таърифу тасвирнинг бундан бу ёғи бевосита ана шу йўл билан алоқаманд тарзда кечади. Ҳаммаси кимнинг отланганига боғлиқ. Бу жиҳатдан одамлар икки тоифага бўлинадилар: аҳли рад бор, аҳли қабул бор. «Аҳл рад» — рад этилганлар, «аҳли қабул» — қабул қилинганлар, дегани.

Аҳли рад учун «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»нинг ҳар бир ҳарфи — бир балойи бад.

«Бо» (яъни «б») ҳарфи биринчи бўлиб раддан бонг уриб, балолар ёғдиради:

«Бо»си ибодин урар аввал сало,
«Бо»ки дегайлар не бўлур жуз бало.

«Син» (яъни «с») эса худди наҳанг балиқ думининг арраси (чунки ёзилишда «син»нинг уч тиши бўлади), унинг ҳар парраси юз кемага офат етказади:

«Син»и наҳанг арқасининг арраси,
Юз кеманинг офати ҳар парраси.

«Син» (яъни «с») билан «мим» (яъни «м») йўлида ҳам кўп машаққатлар бор.

«Син» била «мим»и йўлида кўп хумум,
Йўли ҳумум анингу ели самум.

«Мим» (яъни «м») шаклан илонга ўхшаши Навоий учун жуда қўл келган:

«Мим»и йилони дамидин ўт сочиб,
Йўл бошида ётибон оғзин очиб.

«Алиф» (яъни «о») ва «лом» (яъни «л»)нинг узун чўзилиши шоирга уларни ханжарга ўхшатиш имконини берган, уч «алиф» билан уч «лом» олти ўткир тиғ:

Уч «алиф», уч «лом»и солиб рустахез,
Олти жиҳатдин чекибон тиғи тез.

Араб тилида иккита «ҳе» ҳарфи мавжуд. Бизда улар бир товуш тарзида талаффуз қилинса ҳам, араб тилининг ўзи учун улар бошқа-бошқа товушларни ифодалаб келади. «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»да уларнинг иккаласидан ҳам бор.

Улардан биринчиси — «ҳе» («ҳейи ҳутти»)лар учи худди найзалар учи каби қон тўкишга чоғланган:

«Ҳе»лар учи қатл ишида тез ўлуб,
Румҳ учидек ҳар бири хунрез ўлуб.

«Ре»лари-ку, бир қарашда, яқинлашиш сари интилаётгандек кўринади-ю, лекин, аслида, улар чексиз-чегарасиз зарарлар етказади:

«Ре»ларики, зоҳир этиб иқтирон,
Фош ўлуб ондин зарари бегарон.

«Ҳе»си («ҳейи ҳавваз»и), худди чангакка ўхшагани сабабли ҳалок этиш учун қармоқ тортади:

«Ҳе»си ҳалок этгали қуллобваш,
Маҳлака қалби аро қуллобкаш.

«Нун» (яъни «н») камоннинг ёйига, шунингдек, ўроққа ҳам ўхшайди. Шоир тасвирида «нун» ўқ отиш учун ўз камони ёйини тутди, йўқ, балки, боқийлик экинини ўриб ташлаш учун ўроғини қўлга олди:

«Нун» чекиб эл саҳми учун ёсини,
Балки бақо заръи учун босини.

«Ё» (яъни «и») ҳарфи мухолифига: «Олдимда ҳаётингни фидо қил!» — деб нидо чекяпти:

«Ё»си мухолиф сори ҳарфи нидо,
Яъни эт олнимда ҳаётинг фидо.

«Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»даги ўн ҳарф-ку аҳли радга тинимсиз рахна солар экан, ундаги нуқталар ҳам тинч турмайди — шоир тасвирича, улар нуқта эмас, йўл узра ётган тошлар, тошлар ҳам эмас, балки, кесилган бошлар:

Нуқталари ул йўл аро тошлар,
Тошлар ўлмайки, кесук бошлар.

Ана шу каломи илоҳийдаги «мим» (яъни «м»)лар тугун узра тугун, ёпиқ бўғиннинг тугаганини билдирадиган белгилар бўлмиш сукунлар ҳалқачалари эса ҳарбий кийим — совутдаги занжир узра занжир:

«Мим»лар анда гириҳ узра гириҳ,
Жазмлар анда зириҳ узра зириҳ.

«Ташдид»ларнинг ёзувдаги вазифаси ундош товушни иккилантиришдан иборат. Навоий «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»даги бир ундош товушни иккита қилиб ўқишни кўрсатиб турувчи «ташдид»ларни ана шу аҳли радга зулмни кучайтирувчи, шиддатлантирувчи сифатида таърифлайди:

Ҳар сори «ташдид» тааддуд била,
Зоҳир ўлуб элга ташаддуд била.

Хуллас, аҳли рад учун «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»нинг яхшилик кутиладиган бирон-бир жиҳати йўқ.

Хўш, нега? Умуман, Навоий ҳазратда не сабабдан кишилар рад аҳли ва қабул аҳлига бўлиб тасвирланяпти? Бу бевосита иймон билан боғлиқ масала. Ахир, исломнинг аввали — иймон. Иймон келтирган, яъни мўъмин бўлган кишигагина «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим», ифодали қилиб айтганда, ўз мурувватини дариғ тутмайди. Аксинча, исломни рад этган киши билан эса «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»нинг ўзигина эмас, унинг ҳар бир ҳарфию ҳаракатию нуқтаси ҳам жангга киришади, унинг накд гирибонидан олади...

3

Бадиий адабиёт тугул, ҳар қандай фикрий баёнда ҳам қиёснинг ўрни — беқиёс. Чунки бунда икки бир-бирига тамоман зид қутбни ҳам ўзаро солиштириш имкони бор. Икки қарама-қарши ҳодисани ўзаро чоғиштириш эса онгу шуурда шу нарсалар ҳақидаги тасаввурни кучайтириб юборади.

Нутқий таъсирчанликнинг бир асоси — шу.

«Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»нинг қабул аҳлига кўрсатадиган мурувват таърифу тасвирларини ўқиб, шундай хулосага келамиз. Бу уч калимадан иборат бирикманинг ҳар ҳарфию ҳар нуқтаси — аҳли қабул хизматига мунтазир. Энди бу ҳарфу нуқталарни ҳеч ҳам аҳли рад азм айлагандаги ҳолатда кўрмайсиз.

Улар — тамом бошқа эди, булар — тамом бошқа...

Аҳли рад учун балолар ёғдирган «бо» (яъни «б») энди башорат қилиб, ҳаракат белгиси билан шу йўлга ишорат этади:

Лек қачон қатъиға аҳли қабул,
Азм қилиб айласа ул ён нузул,

«Бо»си бурун «бо»йи башорат дурур,
Ҳамзаси кирмакка ишорат дурур.

«Син»и (яъни «с») эса саломат йўлининг зийнати, йўқ, балки, саодат юзининг ойинаси:

«Син»и саломат йўлининг зийнаси,
Балки, саодат юзи ойинаси.

«Мим» (яъни «м») мақсад манзили сари йўл очади, балки, у ана шу манзилдаги бир сарчашма, чунки ёзувда «мим» булоққа ўхшайдида:

«Мим»и очиб манзили мақсадға йўл,
Балки, бу манзил аро сарчашма ул.

Унинг ҳар бир «алиф»и (яъни «о»си) жон орасида, чунки «жон» сўзининг ўртасида ҳам «алиф» келади-да, улар қоп-қоронғу кечани ёритувчи шамъга ўхшайди:

Ҳар «алиф»иким, еридур жон аро,
Шамъ ўлуб ул тоза шабистон аро.

«Лом» (яъни «л»)лари аҳли қабулларга зафар байроғи янглиғ жилваланади:

«Лом»лари борча ливойи зафар,
Бериб анга жилва ҳавойи зафар.

«Ҳо» («ҳейи ҳутти») ҳақиқатни жилва қиладиган жойга айлантиради, унинг «лом» (яъни «л») билан бирикувидан эса «ал-мулку лаҳ», яъни «(бутун) мулк унинг (Оллоҳнинг) ихтиёрида» калимаси ҳосил бўлади:

«Ҳо»си ҳувиятни қилиб жилвагаҳ,
«Лом»и била қойил «ал-мулку лаҳ».

«Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»нинг «ро» (яъни «р»)лари накд жаннатга эшик, «ҳо» (яъни «ҳейи ҳавваз»)лари эса ваҳдат (ягоналик) ғунчасига бешик:

Равзайи жаннатға эшик «ро»лари,
Ғунчайи ваҳдатға бешик «ҳо»лари.

«Миннат» сўзида «м» ҳамда «н» товушлари борлигидан фойдаланиб, шоир «мим» (яъни «м») ва «нун» (яъни «н») ҳам энди жонга чексиз миннатлар қўяди, дейди:

«Мим»ки «нун»дин қилибон интиҳо,
Жонға қўюб миннати бемунтаҳо.

«Ё» (яъни «я») билан «мим» (яъни «м») қўшилиб, «ям», яъни денгизни ҳосил қилади, у эса аҳли қабулни карам, яъни саховат баҳрига ғарқ этади:

«Ё» била «мим»и қилиб изҳори ям,
Айлагали ғарқайи баҳри карам.

Аҳли рад учун нуқталар тош эди. Аҳли қабул учун ҳам улар — тош. Бироқ энди улар ташдидлар билан бирга чақмоқу тош бўлиб, «алиф» (яъни «о») шамъини ёқади:

Нуқтаву ташдид анга чақмоқу тош,
Қилмоқ учун партав «алиф» шамъи фош.

Сукун (яъни ёпиқ бўғиннинг тугаганини билдирувчи белги) кўнгил бўйнига тавқ, яъни ҳалқа, нуқта эса жон қўйнига боқийлик дурларини солади:

Жазми солиб тавқ кўнгул бўйниға,
Нуқта бақо дуррини жон қўйниға.

Бу тоифа учун «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»нинг ҳаракатлари ҳам, сукунлари ҳам — хайрихоҳ.

Хуллас, Навоий бобомизнинг талқинларига кўра, аҳли раднинг «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим» сари азмида «доғ узра доғ» бўлса, аҳли қабул учун бу йўлда «боғ узра боғ» гуллаб-яшнаб турибди. Демак, бу сўзлар бағрида биринчи тоифа учун — қаҳр, иккинчи гуруҳ учун эса — лутф, яъни ширин сўз бор. Биринчи йўлда ўтлар ёнса, иккинчисида марҳамати билан бу ўтга сувлар сепади.

Шунда шоирнинг лирик қаҳрамони Навоийга мурожаат қилиб, уни йўлнинг яхши-ёмонидан қўрқмай, иш бошлайверишга ундайди, чунки «Бисмиллоҳ» деб ишга киришилса, Оллоҳ бандасини ўз марҳаматидан бенасиб қолдирмайди:

Истабон, эй хаста Навоий, наво,
Буйла сафарға қилур эрсанг ҳаво,

Йўл ёмону яхшисидин ема ғам,
«Бисмиллоҳ», дегил-у, қўйғил қадам.

«Ҳайра санойин лимуфиз ил-карам», —
Ким карамидин эрур эл муҳтарам.

«Хамса»нинг «бисмилло...»си ана шундай.

Кўриб ўтилганидек, Навоий боб бошида «бисмилло...»нинг умумий таърифини келтиради. Сўнг унга интилувчиларни иккига — аҳли рад ва аҳли қабулга бўлади. Шу тариқа аввал аҳли рад «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим»даги ҳарфу ҳаракатлару нуқталар муносабатини, кейин эса уларнинг аҳли қабулга хайрихоҳлигини батафсил қаламга олади.

Буларнинг бари — бобокалонимизнинг исломдаги бу асосий калимани шарҳлаш борасидаги теша тегмаган тасвирлари.

Арабий ҳарфлар шакллари ҳам шоир хаёлоти кучи билан шу қадар гўзал ташбеҳлару теран маънолар ифодасига асос бўлган. Биргина боб мисолида ҳам кўриш мумкинки, Навоий ижодидаги арабий ёзув — ҳарфлару ҳаракатлару нуқталар билан боғлиқ тимсоллар поэтикасини махсус ўрганиш керак.

Яна бир масала бор. Гарчи бобда «шайтон» ва «раҳмон» сўзлари мутлақо ишлатилмаган бўлса ҳам, сезилиб турибдики, шоир «аҳли рад» деганда — шайтон, «аҳли қабул» деганда — раҳмон йўлидаги кишиларни кўзда тутган.

Шунда бир нозик жиҳат ойдинлашади. Бежиз эмаски, «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим» калимасидан олдин «Аузу биллоҳи мин аш-шайтонир ражим» деган сўзлар айтилиб, шайтон қувилади.

Биламиз: раҳмон — эзгулик, шайтон — ёвузлик рамзи. «Бисмилло...»сидан ҳам маълум бўлиб турадики, «Хамса» бошдан-охир яхшилик — нима-ю, ёмонлик — нима эканини ҳаётий қилиб кўрсатиб беришга бағишланган. Демак, шоир буюк асарининг биринчи бобиданоқ мўлжални тўғри олган.

Ҳазрат Навоий ҳамма эзгу ишларни «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим» деб бошлаш кераклигини сўз билан айтибгина қўя қолмаган. «Хамса»нинг биринчи боби мисолида кўрса бўладики, буни у амалда ҳам исботлаган.

Сидқи дил билан «бисмилло...» дея бошланган «Хамса»нинг жаҳондаги камдан-кам ижодкоргагина насиб этадиган баланд бир савияда якун топганига эса таърих гувоҳ.

...Ҳар биримиз тонг-саҳарлаб: «Бисмилло...» — деб қуёш билан бирга ёстиқдан бош кўтарамиз. Шукр қиламизки, кун бизнинг ихтиёримизда. Бу шунчаки эмас, ўз юртимиз — Ўзбекистонимизнинг бир куни. Мамлакатимизнинг келажак тақдири ана шу ҳар бир кунимизга, уни қандай ўтказишимизга боғлиқ бўлади. «Бисмилло...» — деб, янги-янги эзгу ишлар бошлайдиган, уни охирига етказадиган, ёниб яшайдиган, сидқи дил билан меҳнат қилиб, халқнинг, Ватаннинг кунига ярарли фаолият кўрсатадиган давр келди.

Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим...

Меҳрибон ва раҳмли Оллоҳ номи билан бошланган ишнинг охири ба хайр бўлади, иншоолloҳ.

Султонмурод ОЛИМ

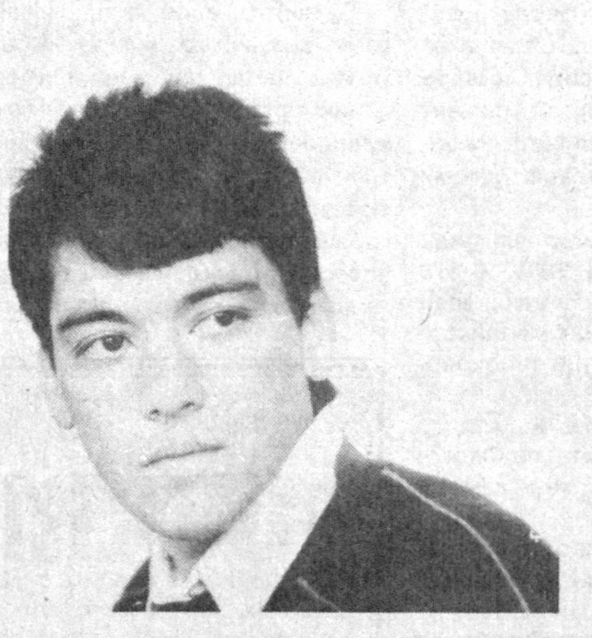

Бахтиёр АҲМЕДОВ

ТЕЛЕПАТИЯ

ҲИКОЯ

Ҳар сафар Хичкок[1] филмларини томоша қилганимда, яратувчилик салоҳиятининг энг ибтидоий унсурларидан бирини илғайман. Нимшуълаланиб турган тасаввурим қобиғида қалқиб-қалқиб пайдо ва ғойиб бўлаётган сеҳрли товушлар, ўлимтик сўзларни тирилтириб, маънисиз жумлаларга маъно бағишлаётганида, ифодалагим келган нодир фикрни, бошқа-нокерак нарсалардан ажратиб оламан: «Шубҳалардан ҳоли ақл, илоҳий табиатга эга бўлиб, эҳтиросларга камроқ ён босади...[2] Маҳдуд ақл эса...» — нафасимни ичимга ютиб, атрофдагиларга аланглайман... хаёлимни биров тинглаётганга ўхшайди. Шунақа пайтларда, тан олгим келади... тасаввурим қобиғидан ташқарида, ақлга бўйсунмайдиган мураккаб дунё бор. У тутқич бермайдиган шарпалардан, ўзгарувчанликдан, тимсоллардан, сиру-синоатлардан иборат. Бу сиру-синоат қоронғиликни эслатади: кўзларинг кўникиб олмагунича ҳеч вақони кўрмайсан. Ўзига ортиқча бино қўядиган одам зоти уни Ҳаёт деб атайди. Аслида, унинг номи — Ноаёнлик! Унинг кўзга кўринмайдиган «айғоқчилари» ҳамма ёқда изғиб юрадилар: одам ақли ўйлаб топган ҳеч бир тўсиқни писанд қилмай, истаган пайтда ичимизга олаётган нафасимиз билан кириб келаверадилар ва заргарларга хос синчковлик билан ички дунёмиз тартиб-қоидаларини, шаклланиш жараёнларини, нисбий ўлчамларини ва умуман, барча ютуқ-камчиликларини ўрганадилар. Олинган маълумотларни (қандайдир бизлар тушунмайдиган усул ва воситалар ёрдамида) ўз дунёларига йўллайдилар. Маълумотлар, тадқиқ этилган дунёнинг торлигидан, ҳаётий имкониятларининг озлигидан, чекланганлигидан далолат берса, «айғоқчилар» (қандай келишган бўлса-шундай) ғойиб бўладилар. Мабодо, акси бўлиб чиқса, тез орада, Ноаёнлик салтанатининг айнан ўша муҳитга мослашиб кетадиган ҳаёт шакллари, бирин-кетин оқиб келаверади. Йўлида учраган қаршиликларни енгиб, туб унсурлар билан чатишиб кетади. Натижада, ҳали мавжуд бўлмаган ҳаёт фаолиятининг кўринишлари нозил бўлади...

Хичкок ҳам менинг ҳаётим бўшлиқларига ана шу тарзда кириб келди. Аввалига шубҳа-гумонлардан иборат бўлган жажжигина ҳайрат туйғуси аста-секин катталашиб, мени ваҳимага сола бошлади... ўйлашга, изтироб чекишга, фарқлашга ва яна, нобакор бир саволга жавоб излашга мажбур этди:

— Ҳаёт нима ўзи?

— Бир нима дедингизми?

— Сизгамас, — дедим ёнимда ўтирган кимсага.

Қуруққина айтилган бу сўз (ғафлат босиб, қаердадир ва ёлғиз эмаслигимни унутаёзган, бироқ бундай ҳолатларга кўп тушган) мендаги Назорат Туйғусининг, ҳозир жавоблиги эди. Бу Туйғу кўчадами, уйдами, хизматдами ёки ҳозирдагидек, Билимлар уйининг видеосалонидами — ҳамма ерда — мени садоқатли ит каби, ғайрли назарлардан огоҳ этарди. Мактабда ўқиб юрган ўсмирлик кезларимдаёқ, унинг лаёқат деб аталишга муносиблигини сезгандим. Ўқитувчи, мабодо турғазиб: «Қани, айтган гапларимни такрорлачи» — деб қолса, мен билан шивирлашиб ўтирган ўртоқларим мулзам бўлишарди. Ўзим эса... айтмоқчи, ҳозир ҳам Хичкок ҳақидаги эссега хаёлан ишлов бераётиб (қоронғи бир бурчакдан) экранда содир бўлаётган воқеанинг ҳар бир лавҳасини, ҳар бир лаҳзасини назаримдан қочирмай, кузатаётгандим. Нигоҳимнинг кўринмас қўллари, киноэкрандаги тасвирга сиғмай қолган воқеаларгача пайпаслаб кўришга мойил эди: мана, ечинаётган... чўмилиш учун ҳаммомга кираётган яланғоч аёл... уни (қўшни хонадан) девордаги хуфия тешикча орқали кузатаётган йиртқич кўз... мана, мириқиб чўмилаётган ва тўсатдан (бўрига дуч келган оҳуникидек) ваҳима босган қиёфа... мана, парда орқасида арвоҳдек пайдо бўлган одам шарпаси... ярқ этган пичоқни даст кўтарган қотил қўл ва... вужудга тиғдек ботувчи совуқ чинқириқ янграгунича, руҳни сеҳрлаб, ёғочга қоқилган михдек, асабга қоқилувчи — Лаҳза!...

Майли, воқеа давом этаверсин. Бироқ, камючасига айтганда, тасаввурни ўзи нима учун бериб қўйибди? Тешикчадан мўралаган кўздан, пичоқ кўтарган қўлга қадар ғойиб бўлган Вақт ва Мувозанат туйғуси — тасвирда атайлаб тушириб қолдирилган воқеа — нима? Бўшлиқми?... Агар, ноаёнликка аёнлик киритиб, бўшлиқни нима биландир тўлдира олмаса, тасаввурнинг ўзи бўшлиққа айланиб қолмайдими?...

... Ташқарига чиққанимда, ўзимни... кинотомоша эмас, ўликхонага кириб чиққандек ҳис қилиб, мусаффо кузак ҳавосидан тўйиб-тўйиб нафас олдим. Шаҳарнинг гувиллаши, қушларнинг чуғурлаши қулоқларимни эркалаётганга ўхшарди. Ҳаёт ўзгариб, жозибалироқ бўлиб қолганди. Кино кўриш баҳонасида, (бир йилдан бери ёзилиши орзулигича қолиб келаётган) Хичкок ҳақидаги эссени, икки соат ичида, хаёлан ёзиб қўйганимга, ўзимнинг ҳам ишонгим келмаётганди. Азбаройи, қувончимнинг зўридан, таассуротларимни ким биландир баҳам кўришим, қолаверса, эссенинг кўнглимдагидек чиққанига ишонч ҳосил қилиб олишим кераклигини ўйлаб, «Тошкент Оқшоми» рўзномасида хизмат қиладиган дўстим ҳузурига йўл олдим. Бора-боргунча, эссенинг сатрларини ичимда қайта такрорлайвердим...

Хонасига кирганимда, дўстим Роденнинг «Донишманди» сингари, ўйга толган ҳолда ўтирар, иш столида қоралама қоғозлар тартибсиз сочилиб ётарди. Мени кўриб, унинг кўзлари қувончдан чақнади. Шартта ўрнидан туриб, кўришиш учун қучоғини очди: «Келинг, келинг... Хизрни йўқласам ҳам бўларкан, ўртоқжон!»

Ҳол-аҳвол сўрашдик. Бўш курсига ўрнашиб олгач: — Тинчликми? — дедим. — Илҳом париси келдими дейман-а?

— Сиз сўраманг, мен айтмай, — деди у қувончини яширолмай. — Илҳом париси эмас, ундан ҳам каттароғи, ғаройиброғи келди...

— Хўш .. хўш? — қизиққан бўлдим. Ичимни эса, эссени тезроқ овоз чиқариб ўқиш истаги, ит тирнагандек, тирнаётганди.

— Шу десангиз, чарчоқ босибдими, икки соатлар олдин, шу ерда, шу ўтирганимча мудрабман. Туш десам тушмас, ўнг десам ўнгмас: қоп-қоронғи ердамушман. Тўғримда эса — каттакон киноэкран!

— Ие, — дедим кулиб, — қизиқ-ку!

— Экранда денг, худди рос такамига, рангли филм кетаяпти! Битта кетворган жонон ишхонасидан мўмайгина пулни ўмариб, шаҳардан жуфтакни ростламоқчи бўлади. Аввалига...

У менга бошдан-оёқ, ҳозиргина ўзим томоша қилиб келаётган «Психо» филмида кечадиган воқеаларни (энг майда тафсилотларигача) эҳтирос билан тушунтира кетди. Ҳафсалам пир бўлди. Нега деганда, айтаётган гапларининг бари мен унга айтишим керак бўлган гаплардан иборат эди. Қолаверса, қандайдир тушунарсиз, хавотирланишга ўхшаш кечинма кўнглимдан кечди.

— ... буларнинг ҳаммаси майлику-я, ўртоқжон, икки соатли «томоша» давомида, миямда, аллақандай бегона, илгари ҳеч хаёлимга келмаган фикрлар ғужғон бўлиб, тинчимни ўғирлади. Аввалига дашт-биёбондаги ёввойи отлар уюридек, ҳар тарафга тўзғиган тарқоқ сўзлар аста-секин, бир ерга жамланиб — фикр, фикрлар эса, ибора ва жумлалар ҳосил қила бошлади. Улардан қанақадир ўзгача ҳаётнинг нафаси келаётганди. Мен эса, мухбирларга хос хассослик билан, манави қоғозларга ўша нарсани ёзиб олдим. Кейин, бирдан миям бўшаб, ҳувиллаб қолди. Қоғозлардаги ёзувларни ўқиб, кўзларимга ишонгим келмаяпти: — бип-бинойидек ёзиш қўлимдан келар экану, билмай юрган эканман-да, деб ўйладим. Шунда, ишонасизми, йўқми, сизни эсладим: «Оғайним ишқибоз эди бунақа нарсаларга» — дедим ўзимча. Ишдан кейин уйингизга ўтмоқчийдим ҳам... ўзингиз кириб келдингиз...

— Қани-қани... — дедим тоқатим тоқ бўлиб. — Ўқинг-чи ўша нарсани, нима экан... Ўқийверинг...

У қўли остида сочилиб ётган қоғозларни, тартиб рақамлари бўйича тахлаб олди-да, нафасини ростлаб, дона-дона қилиб, ўқий бошлади:

— ХИЧКОК ҲАҚИДА ЭССЕ...

Ҳар сафар, Хичкок филмларини томоша қилганимда...

Изоҳлар:

1. Алфред ХИЧКОК жаҳон киноси тарихидаги энг ёрқин сиймолардан бири, триллер (даҳшат) жанрига асос солган, Оврўпо ва Америка киноси тараққиётига ҳал қилувчи таъсир кўрсатган психоанализ мактабининг салафларидан. Унинг ушбу ҳикояда тилга олинган «Психо» (тахминан «Жинни») асари кинематография тарихида яратилган жамики асарлар орасида энг беқиёс, деб тан олинган ўнта филмдан биттаси ҳисобланади.

2. Арастудан (Аристотел. «О душе». 1-китоб, 4-боб).

УСТОЗ ҚУРБАТ

Ҳожи Устод Мавлоно Мир Муҳаммад Амин Қурбат 1288 шамсия, 1909 мелодий йилда Бухоронинг Хўжа Зомбуча гузарида олим оиласида таваллуд топган. Отаси садр-ул-уламо Мавлоно Ғиёсиддин Аълам Бухоройи бўлиб, Соқиб тахаллуси бўлган. У ўша пайтда Бухоронинг забардаст олимларидан эди. Онаси эса Мир Саид Шамсуддиннинг қизи эди. Мир Саид эса Мир Саид Шарифи Журжоний авлодидан бўлиб, Журжоний кўп китоблар, жумладан «Мантиқдаги шарри муокиф» китобининг муаллифидир. Муҳаммад Амин тўрт ёшга тўлмасидан отаси вафот этади. Ёш шоир тарбияси билан унинг бувиси ва тоғаси Мир Иноятилло шуғулланадилар. Мир Иноятилло эса Мир Саид Жалолиддин Бухорий авлодларидан, Жалолиддин Бухорий руҳоний бўлиб, тариқат хонақоси бўлган.

Муҳаммад Амин 7 ёшида Қуръон мутолаасига киришади. 9 ёшида савод чиқаради. Арабий китобларни амакиси Абдушукур ёрдамида ўрганади. 18 ёшида Бухородаги Мир Араб мадрасасига кириб, уч йил таҳсил олади. Хусусан, Мавлоно Бурҳониддин Асваддан сабоқ ўрганади.

Устод Қурбат 1310 шамсия, яъни 1931 йили Бухородан Афғонистоннинг Андхўй шаҳрига кўчиб боради. Ўша пайтдаги тузум зуғумидан ҳавфсираб кўчган бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Ўша пайтда замон алломаси Мавлоно низом алмиллат ва дин (домла Низомиддин) 1311 шамсия йилида Бухородан Андхўйга келган бўлади. Домла Низомиддин Андхўйнинг Бобо Вали мадрасасида дарс беради. Жумладан Мавлоно Қурбат ҳам домла Низомиддин сабоғини олади. Устод Қурбат кейинчалик асосан Кобулда туради.

Устод Қурбат 15 ёшидан шеър ёзади. 1346 шамсия йилида ҳаж сафари қиладилар. Устод Қурбат шеъриятнинг қасидагўйлик, ғазалхонлик, мухаммас, мусаддас, таржеъбанд, таркиббанд, рубоий, маснавий турларида беш мингдан зиёд байт битган. Кўпроқ Бедилга эргашган. Шеърлари лирик, илмий, ижтимоий, фалсафий,ирфоний, ахлоқий мавзулардадир. Илмий мақолалар, хусусан, адабий, ижтимоий, диний мақолалар билан матбуотда қатнашган. Жумладан, афғон шоири Заҳири Форёбий ҳақида мақоласи чиққан.

Устод Қурбат биринчи марта Бедилга нисбатан Абул маоний, яъни маънолар отаси таърифини ишлатган. Шоир умрининг охирида қанд касалига чалинади. Устод Қурбат 1968 шамсия, 1989 йил мелодияда Кобулда 80 ёшида вафот этади. Уни васиятига биноан Андхўйга, Бобо Вали мадрасаси ёнидаги қабристонга дафн этадилар. Дарвоқе, Бобо Вали соҳибқирон Амир Темурнинг муршиди бўлган.

Устод Қурбат ҳаётлиги чоғида матбуотда эълон қилинган шеърларини айтмаганда, девон тартиб қилмаган. Унинг вафотидан кейин шоирнинг дари ва ўзбек тилида ёзган шеърларини тўплаб, 1995 йилда чоп этилади. Девон «Гулшани зебойи ашъор ё Девони Устод Қурбат» номи билан аталади. Шуниси диққатга сазоворки, девон Ҳожи Абдужалил Рашидзода Самарқандий томонидан АҚШнинг Нью-Йорк шаҳрида минг нусхада 1995 йил август ойида 469 саҳифали салмоқли китоб шаклида чоп этилади. Устод Қурбат асарларини шоир Муҳаммад Амин Матин Андхўйи нашрга тайёрлаган. Амир Мамат Фағирзода араб алифбосида настаълиқ хатида дари тилидаги шеърларни кўчирган. Ўзбекча шеърларини эса Муҳаммад Ҳошим Харир хаттотлик қилиб кўчирган. Девон Устод Қурбатнинг ўғли Мир Муҳаммад Раим Қурбат қаламига мансуб девон ташкилотчиларига миннатдорчилик сўзлари билан бошланади. Муқаддима сўзлар муаллифлари эса Муҳаммад Амин Матин Андхўйи, Сар муҳаққиқ Абдулло Бахтонай, Муҳаммад Ханифи Балхий, Паём ва олим Лабиблардир. Девон минг нусхада чоп қилинган.

Доктор Файзулла АЙМОҚ

ҚУРБАТ

Абу Али ибн Синога бағишланган қасидадан

Хотирим афсурда бўлди, эмди ёди Балх эт,
Юлдузи кулган жаҳон Бухородин гапир.
Таржима Форобий этди гар Арасту ҳикматин,
Чашми файзини ҳам ул шаҳри зебодин гапир.
Олими ақлий сўрарсан, ҳам ҳакими бемисол,
Фалсафа дарёсига кир, ибн Синодин гапир.
Онаси эрди Бухорий, мавлуди бўлди Бухор,
Бошқаларни қўй, ул дурри яктодин гапир.
Гар Бухорийсан назар қилгил камоли Бу Али,
Илму ирфондин гуҳар соч, фазли волидин гапир.
Чун Бухоро шаҳри ирфон бўлмагондир ҳеч вақт,
Ҳар тарафга файз берган то абад жондин гапир.
Ал-Бухорийдек муҳаддис ким чиқорди бағридин,
Бори ул шаҳри Бухоро шаҳри зебодин гапир.
Ул Бухоро Ўзбекистон шаҳридин маҳсуб эрур,
Ру этарсан кўргонинг бордур ўшал жодин гапир.
Жумла бошдин то оёғинг тил агар бўлса санга,
Топмагай итмом ужзи аъзодин гапир.
Шеъру шоирлиғ ўтти кўп йилдин бери,
Иста танҳолигни, Қурбат, фарди танҳодин гапир.

* * *

Ё раб, ошиқлар кўзи бир лаҳза бенам ўлмасун,
Қошининг меҳробида токи дуо кам ўлмасун.
Қўрқаман зоҳид бани дилдордан ажратмаса,
Бадсиришт одам, илоҳи, соҳиби дам ўлмасун,
Ҳар муҳаррамда жаҳондур тийғи ғамдан сийна чок
Ўлмасун ё халқи олам, ё муҳаррам ўлмасун.
Этма, ё раб, аҳли дониш айбини эл ичра фош,
Токи жоҳил олдида таън ила мулзам ўлмасун.
Бу дуони айларам то этмасун муҳтож Ҳақ,
Ҳеч кимнинг олдида, Қурбат, бошинг хам ўлмасун.

* * *

Ҳайрони хатти холинг кўп бешумор эмасу,
Қон йиғлабон кўйингда мандек ҳазор эмасму.
Лаъли лабинг берур жон, лутфинг дариғ тутма,
Маъшуқи бовафоға ошиқбакор эмасму.
Ёди қадинг асодек оре агар-чи раҳбар,
Мақсуд гулшаниға фаслибаҳор эмасму.
Майхона ёд бўлмас базмингда,эй париваш,
Мафтуни чашми мастинг
Балху Бухор эмасму.
Ул базмларга қурдинг, рашк этди зуҳравашлар,
Нозу адоларингға жонлар нисор эмасму.
Ишқинг йўлида берсажонни агар-чи ушшоқ,
Маҳшар куни уларга кўп ифтихор эмасму.
Ёд этди номи покинг, Қурбат,висолинг истаб,
Ҳажрингда, эй санам, ул ғамга дучор эмасму.

Хатти хол — қошу киприк

«МИЛЛИЙ ТИКЛАНИШ»

Муассис: Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 136-рақам билан рўйхатдан ўтган

Буюртма: Г — 0530

3000 нусхада босилди

Сотувда нархи эркин

Ҳажми 2 босма табоқ

Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди

Манзилимиз: Тошкент-83, Матбуотчилар кўчаси — 32. Телефон 33-50-18.

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй

Навбатчи муҳаррир — Бахтиёр АҲМЕДОВ

1 2 3 4 5 6